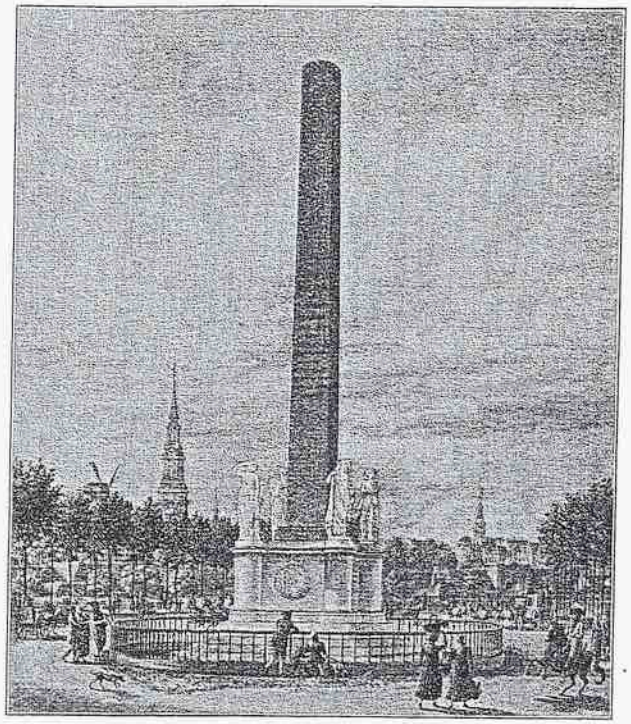

JOAKIM LARSEN:

HVORLEDES SKOLELOVENE AF 1814 BLEV TIL.

I.

I den Række af humane Reformer, der med Bondefrigørelsen i Spidsen ved Overgangen til det 19de Aarhundrede indleder et nyt Tidsrum i Danmarks Kulturhistorie, indtager Folkeskolens Omordning 1814 en Hædersplads.

Det Skolevæsen, som bestod forinden, var yderst tarveligt. Reformationen havde vel fremsat Folkeundervisningens Princip, men lod det bero ved Degnelæsningen og nogen Hjemmeundervisning. Hist og her blev der nok oprettet Almueskoler af private, men først Pietismen søgte at organisere Skolen som Landsinstitution. Frederik den Fjerdes og hans Søskendes Skoler er Forløbere, og Instruktionen for Rytterskolerne 1721 indeholder Grundtræk af den senere Skoleordning. Christian den Sjette tager Skridtet fuldt ud 1739 ved at udstede vor første almindelige Skolelov, som gør det til Pligt i alle Landsogne at oprette Skoler, der for en Del skal underholdes ved Skat, søges af alle Børn, som ikke undervises privat, og have Degne eller

Skoleholdere til Lærere mod en bestemt Løn. Men Tidernes Ugunst tvang Regeringen til et Tilbagetog Aaret efter. Saa godt som hele Ordningen blev overladt til Proprietærerne, og den blev ogsaa derefter. Købstæderne fik ingen Skolelov, men Nedlæggelsen af Smaabyernes Latinskoler gavnede de danske Skoler i disse Byer.

Hvorledes var saa Tilstanden 1784, da den nye Tid gryede? Paa L a n d e t var der i alle Sogne Omgangsskole eller faste Skoler, men alt for faa, saa Skolevejene var lange og tilmed ofte slette. I mange Bønderhjem var der Fattigdom, Børnene maatte køre Plov, vogte Gæs eller gøre Hoveri, og det gik ud over Skolegangen. Om Sommeren var der saa godt som slet ingen, og Skoletiden om Vinteren varede kun, »fra Ploven gik ind, til den gik ud

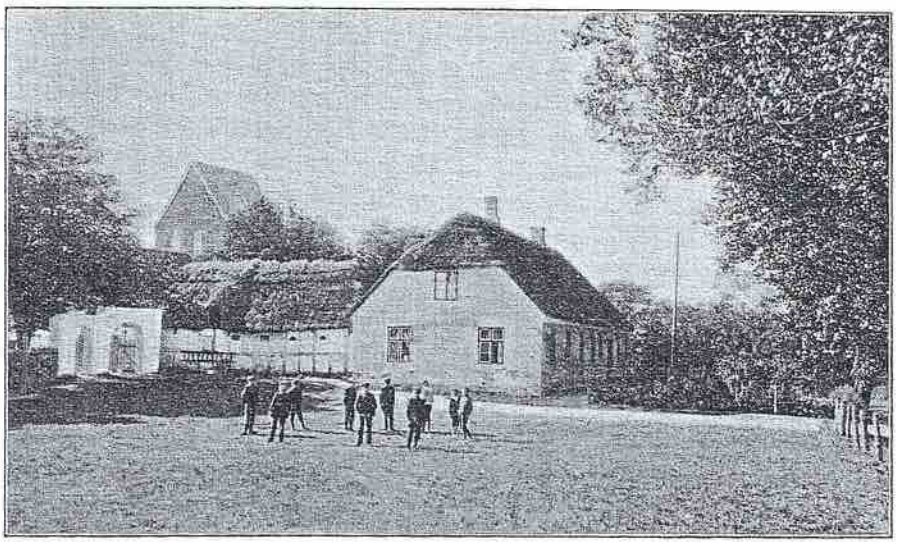

Ombygget Rytterskole i Harridslev.

igen«. Frygten for at blive bortvist fra Konfirmationen var for mange det virksomste Motiv til at søge Skolen et Par Vintre. Naar Rytterskolerne og enkelte funderede Skoler undtages, var Skolebygningerne elendige: smaa, lavloftede og mørke, med klinede Vægge og Lergulv, og med Borde og Bænke paa nedrammede Pæle. Til Lokalets Urenlighed svarede Børnenes: Fnat og Skurv var ganske almindelige.

Alle Degne skulde holde Skole, men i mange Sogne vedblev den gamle Bylæsning i Gaardene. Paa Øerne var de fleste Degne Studenter, men i fattige Egne i Jylland var Degnestillingen en Bisyssel for Husmænd og Haandværkere. Skoleholderne var Bønderkarle eller forhenværende Tjenere, Skrivere eller Underofficerer. De havde færre Kundskaber end Degnene, men var i Reglen mere flittige og fik et bedre Vidnesbyrd af Præst og Provst. Degnene blev ansat af Kirkeejeren eller Bispen, Skoleholderne af den største Lodsejer eller Amtmand og Provst, efter at de først var overhørt af Biskop

eller Præst; men Omgangslærerne — i Reglen Knøse eller gamle Mænd — antoges af Bønderne, læste skiftevis i Gaardene for Nabolagets Børn og fik Kost og Logi paa Omgang. Undervisningen omfattede Læsning og Religion, men Læsefærdigheden var ringe, Katekismus og Forklaring lærtes mekanisk udenad, og Katekisationen paa Kirkegulvet var ikke meget bevendt. Derfor blev mange først konfirmerede, naar de var 20 Aar eller derover. Skrivning og Regning lærtes blot af faa og kun mod særlig Betaling. Tonen i Skolen var raa og Riset stadig i Brug. Der var ingen Klassedeling: Børn i alle Aldere mødte samtidig og »hørtes« hver for sig. Skoleholdernes Løn bestod ligesom Degnenes dels i Naturalier (Bolig, Korn og Græsning) og dels i Penge, mest Skolepenge, der afhang af Forældrenes Godtbefindende. Overalt var Lønnen for ringe, de fleste Steder ligefrem ussel: en Snes Daler var ofte det hele. Lærerne var derfor gennemgaaende fattige og ringeagtede, og Næringssorg tvang dem til at drive Bierhverv.

I saa godt som alle K ø b s t æ d e r var der dansk Skole, i de fleste kun een, der blev holdt af Kordegnen. Hvis der var to, læste han med de ikke-betalende Børn (»Degneskolen«; »De fattiges Skole«), ofte med en Hører eller Undermester til Hjælp, og en Skoleholder med de betalende (»Byens Skole«). Grænsen var dog flydende, og ligesom paa Landet varierede Ordningen fra By til By. Ugepengene var lidt højere i Købstæderne: fra 2 til 8 Sk. om Ugen efter Undervisningens Omfang. Efter forudgaaet Overhøring blev Kordegnen ansat af Biskoppen, Skoleholderen af Magistrat eller Byfoged, der i Forening med Sognepræsten var Skolens Inspektion. I de fleste Byer var Stillingen som Kordegn, Klokker, Graver, Organist, undertiden endog som Bedemand og Stadsmusikant forenet med et Lærerembede. Nogle af de fattige Drenge var Kordrenge. De sang i adskillige Byer for Borgernes Døre paa Højtidsaftener ligesom Latinskolens Disciple i ældre Tid. Nogle Købstadlærere var Studenter eller teologiske Kandidater, men de fleste uden nogen Fordannelse. Deres Løn kom fra flere Kilder: Kirken, Fattigvæsenet, Legater og Skolepenge, kun som en Undtagelse fra Ligning. Den kunde stige til c. 80 Rd. og, hvis Læreren tillige havde kirkelige Indtægter, til det dobbelte. Mange Forældre holdt deres Børn hjemme for at spare Skolepenge eller faa Medhjælp ved Arbejde. Kun sjælden søgte man at fremme Skolegangen ved Mulktering. Ikke alle Byer havde offentlige Skolebygninger, i nogle maatte Skoleholderen leje Lokale eller læse i sin egen Lejlighed. Undervisningen var blot en ringe Grad bedre end paa Landet; kun de færreste lærte at læse og skrive. I de større Byer havde enkelte Skoler lidt Historie, Geografi, Geometri og Tysk som frivillige Fag. Tiggeri grasserede slemt, og Gadelivet kunde være lige saa forraaende som Livet paa Hovmarken. Privatskolerne var yderst tarvelige, tit ringere end de offentlige. Enker og gamle Jomfruer tjente sig lidt til Livets Ophold ved at undervise Smaabørn, skibbrudne Eksistenser læste med større Børn. I nogle Byer »taaltes« disse uautoriserede Skoler slet ikke; de offentlige Skoleholdere førte Krig med dem ligesom Haandværkerne med Bønhaserne.

I K ø b e n h a v n fandtes flere Grupper af Elementarskoler. Nær-

mest svarende til Kommuneskoler var de i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede i alle Menigheder af Præsterne oprettede Kirkeskoler (»Danske Skoler«; »De fattige Børns frie Skoler«), der stod aabne for alle, som ikke havde Raad til at betale Skolepenge. De var grundlagt for private Gaver, men stod under offentlig Kontrol. For Børn af Flaadens og Hærens faste Mandskab fandtes siden Christian den Sjettes Tid Søetatens og Garnisonsskolerne under militære Myndigheder. De af Agent Holck stiftede Friskoler bestod ved Publikums Gaver under Tilsyn af nogle af Byens Præster. Fattigvæsenet havde 5 Skoler, ogsaa for andre Børn end Almisselemmers. I alle de nævnte Skoler fik en Del af Børnene Klæder og Mad foruden fri Undervisning. Medregnes Opfostringshusets og Vajsenhusets Børn, talte disse Skoler tilsammen henved 2,400 Elever. Selv om hertil lægges c. 600 Børn i Privatskoler, var det aabenbart, da Byen havde henimod 100,000 Indbyggere, at mange Børn gik uden Undervisning og for en Del uden anden Opdragelse end den, de fik paa Gaden. Undervisningen var som i Købstæderne, dog lærte alle Piger at sy og strikke, og i flere Skoler maatte baade Piger og Drenge spinde. Af Lærerne var mange Akademikere. En Hovedlærers Løn var 100—200 Rd., en Hørers eller Lærerindes 50—70 Rd. og en Spindemoders det halve. Desuden havde enkelte fri Bolig. København har lige siden Begyndelsen af det 18de Aarhundrede haft Lærerinder (»Læremødre«) ved de offentlige Skoler. De talrige Privatskoler var paa faa nær ikke bedre end Købstædernes. Deres Lærere skulde prøves af Sognepræsten og have Tilladelse til Skolehold af Magistraten; men mange unddrog sig begge Dele, og af Medlidenhed med deres trange Kaar saa man gennem Fingre dermed.

Uagtet Skolevæsenet som Institution saaledes var i en maadelig Tilstand hele Landet over, var Almuen dog ikke nedsænket i et fuldstændigt aandeligt Mørke; thi Gudstjenesten, Katekisationen i Kirken, Konfirmationsforberedelsen og paa Landet Degnelæsningen og i de afsides Egne Hjemmeundervisningen i Forbindelse med hele den gammeldags Livsanskuelse rummede Værdier af Betydning baade for Opdragelse og Tilegnelse af kristelig Kundskab.

II.

Forlængst havde Mænd med videre Synskreds været klar over, at Skolevæsenet, baade det højere og det lavere, trængte haardt til Reform. Holbergs Forfattervirksomhed var et indirekte Angreb paa hele den bestaaende Skole. J. S. Sneedorff kritiserede skarpt den døde Skolelærdom og krævede en Skole for Livet, der med Elevernes tilkommende Bestemmelse for Øje opdrog dem til borgerlige Dyder og uddannede Legemet og Haanden. Joh. Ewald, som havde triste Erfaringer om Almuens Fordomme, Overtro og Mangel paa virkelig Dannelse, vilde opdrage de unge til gode Borgere og ægte Fædrelandsvenner med ædlere Tænkemaade og større Duelighed til det praktiske Liv.

I Oplysningstiden erkendte selv konservative Mænd, der stod dens Idealer fjernt, at en Forbedring af Skoleforholdene var nødvendig. Saa-

ledes tænkte *O. H. Guldberg*, medens han var ved Magten, paa en beskeden Reform af de danske Skoler, ligesom han havde søgt at hjælpe lidt paa de latinske. Undervisningspligten skulde gennemføres, Lærerlønnen forbedres og Præsterne uddanne Bøndersønner til Lærere paa Landet; thi Seminarier hadede han. Skolerne skulde have Klassedeling og Undervisningen udvides: i Købstæderne med Geografi og Haandarbejde og paa Landet med Havedyrkning. Flere Kundskaber vilde gøre Bonden utilfreds med hans Stand og ked af hans Arbejde. »Det hele menneskelige Køn taaler kun et vist Maal af Kundskab, og enhver Stand maa derfor have sin egen visse Andel. Det mere gør drukken.« Guldberg vilde begynde Reformen med Købstæderne, hvorfor Kancelliet i December 1783 fik Ordre til at skaffe Oplysninger om Skolernes Tilstand her til Brug for en paatænkt Kommission. Beretningerne indkom; men inden de kunde forelægges Kongen, skete Regeringsforandringen 1784. Som Stiftamtmand i Aarhus bevarede Guldberg sin Interesse for Skolevæsenet og udtalte sig flere Gange i Erklæringer til Kancelliet for maadeholdne Reformer.

Ove Høegh Guldberg.

N. Ryberg.

Den Guldbergske Regering begunstigede Oprettelsen af Spindeskoler, især til Fremme af filantropiske og økonomiske Formaal. Ved Københavns Fattigvæsen søgte man først at give Børn Spindeundervisning. Det mislykkedes, men Konferensraad *N. Ryberg*, der var en af Fattigdirektørerne, søgte derefter at rejse denne Sag uden for København, og den støttedes af Regeringen, Landhusholdningsselskabet og adskillige private. Økonomi- og Kommercekollegiet oprettede 1780 en Skole i København til Uddannelse af Lærerinder i Spinderi. De fik gratis Undervisning og senere

Redskaber og Hovedparten af deres Løn af Staten foruden Præmier til flinke Børn. Rentekammeret oprettede Spindeskoler ved flere af Læseskolerne paa de kongelige Godser, Proprietærer opfordredes til at følge dette Eksempel og Gejstligheden til at antage sig »Ungdommens Opdragelse til arbejdsom Vandel og virksom Kristendom«. Men efter en kort Levetid sygnede de fleste af disse »Vindskibelighedsskoler« hen eller gik over til at give almindelig Haandarbejdsundervisning. De havde dog i nogen Maade modarbejdet Tiggeriet og vænnet Børn til Arbejde og stadig Skolegang.

Til de maadeholdne Reformvenner hørte en stor Del af Gejstligheden, som jo havde rig Lejlighed til at se Manglerne ved den bestaaende Tilstand. Forrest blandt disse Mænd stod *N. E. Balle*, der 1783 blev Sjællands Biskop. Han var en Modstander af Filantropisternes »Reformsyge« og mente, at det nærmest var Lærernes Fattigdom og ringe Duelighed, man skulde bøde

Spindeskole i Køng.

paa. Balle var en yderst nidkær Tilsynsmand, der i sin Embedstid visiterede Stiftet igennem hele fem Gange. Fra April til Oktober var han paa Visitats, saafremt hans øvrige Gerning ikke hindrede ham, og i sin Iver ænsede han ikke Sygdom, men holdt endog Skolevisitats engang, han paa Grund af Tandpine havde Krydderpose i et Klæde om Hovedet. Han var den første Biskop, som besøgte hver enkelt Skole i Stiftet, og i mange var han i flere Timer; thi han prøvede Børnene, ikke blot i Religion og Læsning, men ogsaa i Skrivning og Regning, og hvad de derudover maatte have læst. I de Dagbøger, han førte over sine Visitatser, optegnede han omhyggelig enhver Skoles Standpunkt, og naar han ved Aarets Udgang samlede Bedømmelserne, var det ham en Glæde, om Antallet af de Skoler, som var »vel underviste« eller havde gjort »ypperlig Fremgang«, oversteg dem, der »stod meget tilbage« eller »laa dybt i Vankundighed«. I givet Tilfælde dadlede han Børnenes Ramseri eller Lærerens Efterladenhed og kunde give skarpe Irettesættelser til Lærere, hvis Levned var forargeligt; men helst roste han de flittige og

dygtige Lærere og de Børn, der gav selvstændige Svar. »Det er ikke ved larmende Bebrejdelse eller bitter Klage eller støjende Raab om Forbedring, men ved skaanende Mindelser og kærlig Opmuntring og mild Tilfredshed med den Flid, som allerede er brugt, at Mennesker skal bevæges til at fordoble deres Iver og Virksomhed«. Men unægtelig stillede han ogsaa kun meget smaa Fordringer til Lærerne.

Paa forskellig Maade søgte Balle at forbedre Skoleforholdene. Ved Samtale med Børnene viste han Lærerne, hvorledes man burde katekisere; fattige Lærere og forældreløse Børn hjalp han med Penge; for Lærerenker fik han oprettet en Enkekasse, som han forærede Indtægten af de Meddelelser om Kirke- og Skoleforhold, han udgav under Navn af »Pligtankeret« (c. 1000 Rd. aarlig), og ved Bogpræmier søgte han at opmuntre baade Lærere og Børn. Til de Haandbøger, han forærede Lærerne, fik han Hjælp af Regeringen, men Pengene til Børnenes Præmier gik af hans egen Lomme. Paa denne Maade uddelte han mellem 1 og 2 Tusinde morende eller belærende Smaabøger om Aaret, og glade var Mødrene, naar deres Børn kom til at læse for Bispen og fik en Bog af ham, hvori han havde skrevet deres Navn. Ved sin folkelige Optræden og sit varme Hjerte for de smaa i Samfundet vandt han Almuen for sig. »Jeg elsker Folket som min egen Sjæl og taler højt imod det uforskyldte Klagemaal over den sjællandske Bondes Dorskhed eller Vrangvillighed.« Hvis nogen spurgte ham om, hvorledes han kunde faa Svar af Menigmand, vilde han svare: »Det kommer deraf, at jeg tænker og taler efter Almuens Fatteevne, ganske stemt i Folkets Tone og Aand.« Og i en Betænkning over Skoleplanen for en Købstad siger han: »At fattige Børn afsondres i særskilte Skoler fra de formuende Børn, er mig en ufordragelig Indretning.«

N. E. Balle.

Flere af de øvrige Biskopper og en hel Række Præster gik i Balles Fodspor. De Reformforslag, nogle af dem fremsatte i Indberetningerne til den store Skolekommission i 1790, viser vel en forstandig Hensyntagen til det, der kunde opnaas under de bestaaende Forhold, men ogsaa det begrænsede og smaatskaarne i deres Synsmaade. Først og fremmest maatte man forbedre Lærernes usle Løn. »Vare de bedre aflagt, vilde mange Præster og andre honnette Folk lade deres Børn fra Ungdommen præparere til at være Skole-

holdere, da de ved saadanne Skoler kunde leve ligesaa fornøjede som ved et ringe Præstekald.« Lønnen burde paalignes Sognet, og for ikke at bebyrde enkelte Sogne for stærkt kunde noget udredes af Herredskassen. Lærerne skulde foreslaas af Præsten, eksamineres og beskikkes af Provsten. De kunde nøjes med den Uddannelse, de fik i en Landsbyskole. Den aarlige Skoletid maatte forlænges; men hvorledes dette skulde ske, var der delte Meninger om. Nogle ønskede Skolegang hele Aaret: om Sommeren for de yngre og om Vinteren for de ældre. Andre mente, at Sommerskolegang var uigennemførlig, da 7—8 Aars Børn godt kunde vogte Faar eller Gæs.

De lokale Forbedringer, som skyldtes Mænd af denne Tankegang, ind-

Brahetrolleborg.

skrænkede sig til Oprettelse af enkelte nye Skoler for at forkorte Skolevejen, smaa Lønningsforhøjelser o. l. Kun undtagelsesvis forbedredes selve Undervisningsforholdene, saaledes som ved den af Stiftsøvrigheden gennemførte Reform af Skolerne i Aarhus. De fik 3 opadstigende Klasser, Historie og Geografi indførtes som frivillige Fag, og Børnene skulde vænnes til at gøre Rede for det, de læste og hørte. »I hele Undervisningen have Lærerne at iagttage, at de ikke lade Børnene lære noget uden ad, uden de tillige forklare det. Og ligesom Skoleholderen ikke bør aflade at igentage Forklaring, Oplysning og Spørgsmaal for de unge, saa bør han ogsaa vænne dem til, at de selv spørge ham om, hvad de ikke forstaa, hvorpaa han med Venlighed giver dem Svar«. Saaledes forestillede Guldberg sig den forbedrede Skole.

Disse konservative Venner af Skolens Reform savnede dog Øje for

Betydningen af en omhyggelig Læreruddannelse og en metodisk Undervisning, og de vovede ikke at tænke paa den Grundforbedring af Bondestandens Kaar, uden hvilken det var umuligt at løfte Folkeoplysningen.

III.

I Modsætning til dem stod en anden Gruppe Reformvenner, der havde tilegnet sig Oplysningstidens Idealer om en ny Æra for Menneskeheden ved sociale Reformer og en bedre Skole i de tyske Filantropisters Aand. Medens Rousseaus »Emil«, da den udkom, kun omtaltes flygtigt hos os i et

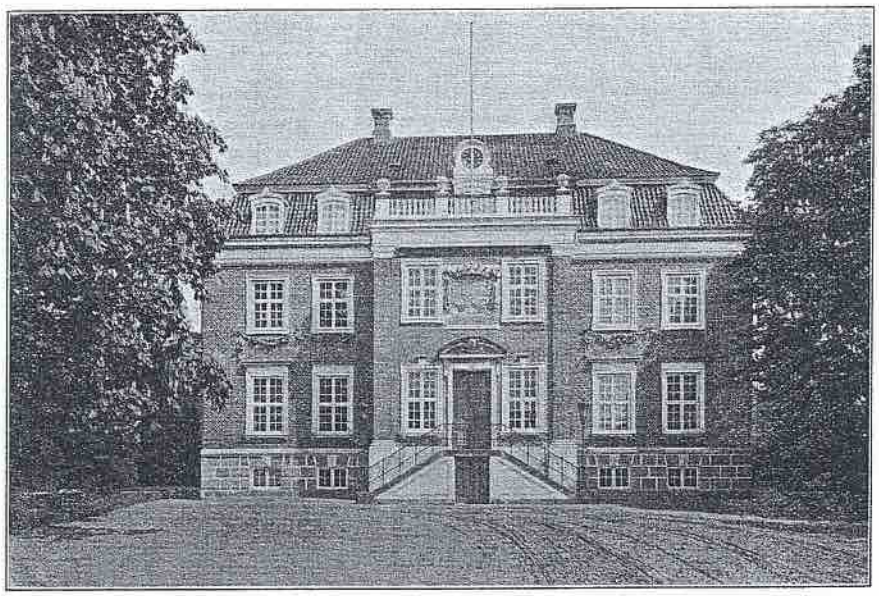

Christianssæde.

Par Tidsskrifter og ingenlunde med Bifald, blev *Basedow* vor pædagogiske Banebryder, og de Mænd, der først tog Ordet for en filantropistisk Skolereform, hvortil senere de Dannedes Flertal sluttede sig, var enten indvandrede Tyskere eller stod den tyske Koloni nær, der samlede sig om Bernstorff, Schimmelmann og Reventlowerne. Saaledes *Cramer*, først Hofpræst og teologisk Professor i København, senere Universitetskansler og Seminarieforstander i Kiel, de to Præster ved Petri Kirke *Resewitz* og *Balthasar Münter* og dennes Søn, den lærde Dr. theol. *F. Münter*, Medlem af den store Skolekommission ligesom *Trant*, der var ansat i Rentekammeret og Generaltoldkammeret. *Sander* fra Filantropinet i Dessau, Huslærer hos Grev C. Reventlow, blev Professor i Pædagogik ved Seminariet for Latinskolelærere og priste den nye Oplysning i Afhandlinger og Digte. *Villaume* fra Berlin var først L. Re-

ventlows og siden Svigersønnen F. A. Holsteins pædagogiske Raadgiver. Seminarielærerne *Claussen* og *Zinck* ved Blaagaard og *Oest* ved Trolleborg var tyske i deres Uddannelse, de københavnske Skolemænd *Christiani* og *Massmann* helt og holdent tyske. Udenfor de øvrige stod den tyskdannede *Hertug af Augustenborg*. Ogsaa mange Pædagoger i selve Tyskland fik gennem deres Skrifter Indflydelse paa vore Skoleforhold, og til samme Land gik alle pædagogiske Rejser.

Dette Forhold maa dog ikke opfattes ud fra vor Tids Nationalitetsbegreb. Spørgsmaalet Tysk eller Dansk var af underordnet Betydning for disse Verdensborgere, der i Opdragelsen blot havde Mennesket i abstrakt Almindelighed for Øje. For Traditionen havde de ingen Respekt, og de søgte ikke at knytte Reformerne til Fortiden. Historie blev som Undervisningsfag vurderet langt ringere end Naturkundskab. Opdragelsen skulde ikke længer være Kirkens, men Statens Opgave; Skolen skulde gøres verdslig, baade i Undervisning og Bestyrelse. I Sammenhæng hermed staar disse Mænds ringe Sans, ikke blot for det konfessionelle, men for det kristelige overhovedet. Dette forflygtigedes i en farveløs almindelig Religiøsitet med deistisk Præg; »fornuftig Oplysning« ansaas for det ene fornødne. Derfor maatte der efter denne ensidige Retning næsten med Nødvendighed komme en senere Tid, der gjorde Kristendom og Folkelighed til det bærende i Skolen.

Men over Filantropisternes Fejlsyn maa deres Fortjenester ikke glemmes. Alene det, at de slog til Lyd for den psykologiske Trinfølge i Undervisningen, Anskuelsens Udvikling før Abstraktionen, den mildere Tugt og Omsorgen for den legemlige Opdragelse giver dem en blivende Fortjeneste, hvis Omfang kan skønnes deraf, at det forløbne Hundredaar ikke har formaaet at virkeliggøre mere end en Del af deres berettigede Krav til Skolen.

Den nye Ordning af Folkeskolen kom til Danmark fra en Herremands Gods i Brandenburg, fra Rekahn, nogle Mil fra Potsdam. Her indrettede *F. E. v. Rochow*, ledet af Medfølelse med Almuens forsømte Tilstand og af pædagogisk Interesse, fremkaldt ved Berøring med Basedow, fra 1773 et Skolevæsen, der blev et Mønster for Nordtyskland og Danmark. Hans første pædagogiske Arbejde var en Haandbog for Lærere; thi deres bedre Uddannelse og højere Løn stillede han foran Kravet om selve Skolens Reform. Skolebygningerne paa Rochows Gods var grundmurede, med en rummelig Skolestue, hvis Vinduer vendte ud til Lærerens Have. Trækhuller skulde skaffe frisk Luft, Rullegardiner skærme for Sollyset. To Gange om Ugen fejede Børnene Skolen. Eleverne var delt i 2 Klasser med daglig Skolegang hele Aaret om, undtagen i Høst- og Sædetid: ældste Klasse mødte 3—4 Timer om Formiddagen, yngste Klasse 2 Timer om Eftermiddagen, ja Begyndere endog kun 1 Time. Med det fyldte 6te Aar begyndte Skolealderen, al Indskrivning og Omflytning skete paa en bestemt Tid af Aaret. Over Skolebesøget blev der ført Bog, og Godsejeren drog forsømmelige Forældre til Ansvar. Skolepenge kendtes ikke, og Bøger var gratis.

Undervisningen skulde foregaa ved Anskuelse, Samtale (Katekisation) og Læsning i en helt ny Bog, Læsebogen. Ogsaa Hovedregning var noget

nyt og ligesaa det, at Læreren ikke gav Begyndere Bog, men samtalede med dem om Genstande, de kendte, for derved at lære dem at bruge deres Sanser, vænne dem til Opmærksomhed og Eftertanke og uddanne deres Sprog. Som Fortsættelse af disse »Forstandsøvelser« strakte Undervisningen i »almennyttige Kundskaber« sig gennem hele Skolen og forberedte Religionsundervisningen, der helst burde indskrænkes til naturlig Religion og kristelig Moral, om end Rochow som en Indrømmelse til det bestaaende tillod de større Børn at læse Katekismus. Forøvrigt skulde alle Fag fremme religiøs Erkendelse og gudfrygtigt Sindelag og Læreren være »gennemtrængt af Jesu Læres lyksaliggørende Fortræffelighed«. Over Skolens Indgangsdør satte han Mark. 10,14.

Disse Grundsætninger for Skolens Arbejde betegnede i flere Retninger et stort Fremskridt; men Rochow overvurderede Forstandsdannelsen og savnede Blik for Betydningen af Historie, Poesi og Sang, og den overdrevne Katekisation gav Anledning til en udtværet Spørgen og ufrugtbar Begrebsanalyse. Hans Skoletanker prægede fuldstændig Seminariet i Kiel, der med virksom Støtte af A. P. Bernstorff var oprettet af Kansler Cramer 1781 og forenet med det derværende Vajsenhus. Eleverne fik Rochows Skrifter at læse, og ved deres Uddannelse var Katekisation, Forstandskultur og stærkt Hensyn til det umiddelbart nyttige yderst fremtrædende. I Seminariets første Levetid var det meget anset og blev besøgt af Kronprinsen, flere Ministre og andre Mænd, der interesserede sig for Skolesagen.

Blandt dem var Greverne *Ludvig* og *Christian Reventlow*, som gik i Spidsen for Overførelsen af den Rekahnske Skoleordning paa danske Forhold. Den første havde størst Lyst til at gøre Forsøg med alt det nye, Tiden bar frem, ogsaa paa Skolens Omraade, og overfor den ældre Broders Fortjeneste af hele Danmarks Skolevæsen bør det erindres, at han havde de fleste af sine pædagogiske Tanker fra Broderen paa Fyn, hvad han ogsaa aabent erkendte. Ludvig Reventlow kom jævnlig i Berøring med Cramer, som hver Sommerferie opholdt sig paa sin Gaard Søbo ved Faaborg. Baade Cramer, hans ældste Søn og Svigersønnen Kirstein var Omgangsvenner af Grevens paa Trolleborg. Her havde L. Reventlow 1777 overtaget Styrelsen af Godset og søgt at realisere Oplysningstidens Ideal af en Godsejer. Samtidig med at han befalede Bønderne at ødelægge Træhesten, forklarede han dem sine Grundsætninger om Frihed og Oplysning, og Haand i Haand med Forbedringen af de materielle Forhold paa Godset gik Omordningen af Skolevæsenet; thi »Børnenes Opdragelse er ustridig det vigtigste, som skal give et grundet Haab til en mere oplyst Almue«. Det gamle Skolehus blev afløst af 4 nye Bygninger, der var fortrinlige for den Tid. De første tre Lærere, alle Slesvigere, fik deres Uddannelse i Kiel.

Reglementet for de nye Skoler af 1783 slutter sig nøje til det i Rekahn og indeholder Grundtrækkene af det, der senere blev Lov for hele Landet. Til hver Skole lagdes et bestemt afgrænset Skoledistrikt for at skaffe Børnene kortere Skolevej. Med det fyldte 6te Aar begyndte Skolepligten, og den ophørte først, naar Børnene havde lært, hvad de behøvede at vide i deres

Ludvig Reventlow.

tilkommende Stand. En Gaardmand skulde naa Skolens Maksimum, Husmanden kunde nøjes med færre Kundskaber og Daglejeren med et Lavmaal. Indskrivning af nye Børn maatte kun ske Paaske og Mikkelsdag. Læreren skulde føre Dagbog over Børnenes Skolebesøg, og da Klasseundervisning afløste den gamle Enkeltmandsundervisning, blev stadig Skolegang af største Betydning. Forsømmelser straffedes med Bøder eller derved, at Forældrene mistede Fattighjælpen; omvendt fik fattige Forældre en Tønde Korn for hvert af deres Børn, der søgte Skolen stadig. Klasseinddeling, Skoletid og Ferier var som i Rekahn. Før For- og Efteraarsferien blev der holdt Eksamen. Ældste Klasse skulde overvære Gudstjenesten. For den konfirmerede Ungdom var der Undervisning om Aftenen og Søndag Eftermiddag, og for de ældre indrettedes »Forelæsninger« om Aftenen, hvor der blev læst op af Aviser og belærende eller opbyggelige Bøger.

En Skolekommission blev oprettet, bestaaende af Greven som Formand, Sognepræsten, Godsforvalteren, Skolelærerne og tre Bønder. Den holdt Møde paa Herregaarden første Søndag i hver Maaned. Det daglige Tilsyn paahvilede Præsten. Alle Ydelser til Skolevæsenet gik ind i en Skolekasse, af hvilken samtlige Skoleudgifter blev afholdt. De fleste Midler indkom ved Ligning, der udstraktes til alle, fra Gaardmanden til Tjenestepigen. Greven gav 100 Rd. aarlig og vedligeholdt Skolebygningerne. Desuden havde Skolen Indtægten af en Tavle i Kirken og en Bøsse ved Gæstebud. Lærerlønnen var forholdsvis god, nemlig 80 Rd., 5 Td. Rug, 5 Td. Byg, Bolig, Brændsel, Græsning og Foder for 2 Køer og 6 Faar samt Fritagelse for alle Skatter.

Chr. Reventlow.

Skolen tog sig med megen Omhu af Børnenes Opførsel. Renlighed, Lydighed og Høflighed indskærpedes strengt. Disciplinen var mild, og Læreren skulde gøre Skolen kær for Børnene. Men Undervisningen spændte for vidt, naar den til de gamle Fag føjede Geografi, Historie, Naturkundskab, Ager- og Havedyrkning. Som Læsebøger brugtes Rochows »Børneven«, et Udtog af Bibelen og Raffs Naturhistorie. Intet maatte læres udenad, før det var forklaret, og Børnene burde altid med egne Ord gøre Rede for det, de lærte. Undervisningen skulde begynde med Sang og Bøn og Børnene ledes til at anvende Guds Ord paa sig selv og at bede med egne Ord. Sit Skolereglement slutter Greven med følgende Ord til Forældrene: »Dette er det største Bevis, jeg har kunnet give Eder og Eders Børn paa min Kærlighed, det vig-

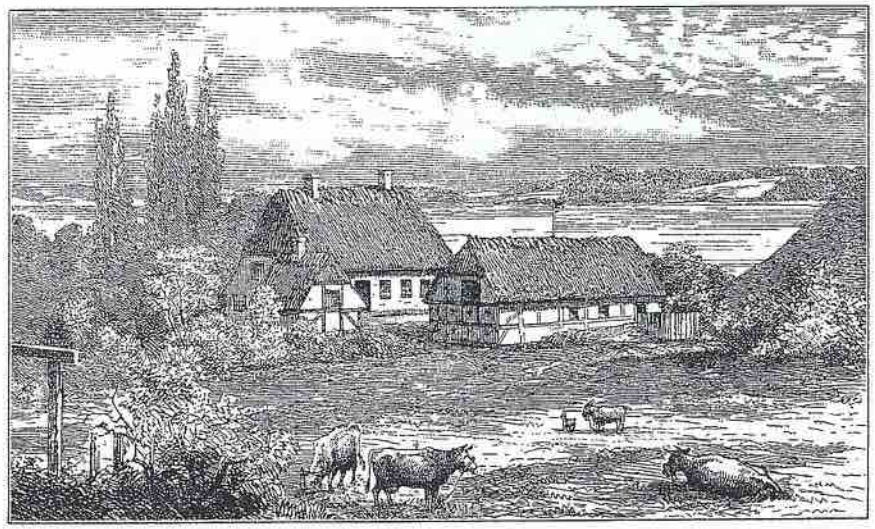

Skolen i Gærup.

tigste Eftermæle, jeg kan efterlade.« Sammen med sin Hustru besøgte han ofte Skolerne og tog undertiden selv fat og underviste Børnene. Som Belønning fik disse Lov til at komme op paa Herregaarden og lege i Haven. Eksamen holdtes undertiden i den store Sal paa Trolleborg og overværedes af Forældrene og mange indbudte. For Børnene var det en Fest med Traktement af Hvedebrød og Æbler.

De reventlowske Skoler vakte megen Opmærksomhed og besøgtes bl. a. af Baggesen, Balle, Hertugen af Augustenborg og Kronprinsen. De fandt ogsaa Efterligning hos flere af Grevens Standsfæller, saaledes hos Svogeren, Grev H. E. Schimmelmann paa Lindenborg, og hos Broderen paa Christianssæde. Denne gik meget forsigtigt og langsomt frem, forbedrede Lærernes Løn, ombyggede Skolehusene og søgte ved at nedlægge Degneembeder og residerende Kapellanier at tilvejebringe det materielle Grundlag for en Skolereform. Først efter at have set Resultaterne af sin Broders Forsøg,

forberedt Skolereformen paa Frederiksborg og Kronborg Amter og drøftet Sagen i Almindelighed i den store Skolekommission, udstedte han 1792 et Reglement for sine Skoler. Indholdet er næsten ganske som i Broderens, men det er fremsat i samme Orden som i den senere Skoleanordning og suppleret med enkelte nye Bestemmelser. Karakteristisk var det, at i alle de Skoler, Greven byggede paa sit eget Gods og paa de kongelige Godser i Nordsjælland, maatte man passere enten Skolestuen eller Køkkenet for at komme ind i Dagligstuen, da Skoleholderen og hans Hustru burde være glade ved, at Forældre eller fremmede traf dem ved deres Gerning.

Lige til sin Død bevarede Grev C. Reventlow Kærligheden til Godsets Skoler. Han fandt stadig en Glæde i at lede Skolekommissionens Møder,

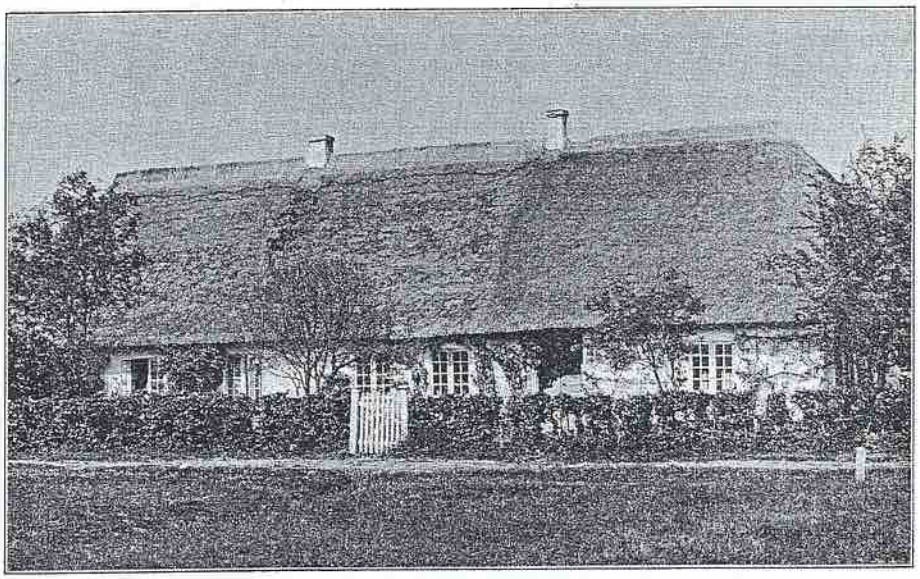

Skolen i Christiansminde.

overvære Halvaarsprøverne fra Begyndelsen til Enden og til andre Tider besøge Skolerne. Ligesom Broderen hædrede han den dygtige Lærer. Da Frederik den Sjette besøgte Lolland, førte Greven ham omkring i Skolerne og viste ham »læsende, skrivende, regnende og dansende Børn, renligt klædte, i Mængde«. 1823 var han kommet saa vidt, at han kunde sige: »Lovet være Gud, at jeg kun har een middelmaadig og 12 gode Skoler.«

En Række Godsejere som Baronerne *F. Juul* til Taasinge og *H. M. Løvenskjold* til Løvenborg, Greverne *F. Ahlefeldt-Laurvigen* paa Langeland og *F. A. Holstein* til Holsteinborg og de borgerlige Proprietærer *N. Ryberg* og *J. F. Classen* m. fl. fulgte Reventlowernes Fodspor. Disse lokale Skolereformer gjorde Gavn langt ud over de Kredse, de direkte vedrørte, som en Art Forsøgsstationer for de nye Skoletanker.

IV.

Fra disse spredte Forsøg paa at forbedre Skolevæsenet enkelte Steder gaar Bevægelsen over til Forslag om en Reform af hele Landets Skolevæsen. De fremkom paa samme Tid fra begge Retninger i Reformbevægelsen. I Januar 1785 fik Kancelliet et Forslag fra Biskop Balle om hele det danske Landsbyskolevæsen, og Rentekammeret modtog samtidig fra den lille Landbokommission, i hvilken begge Brødrene Reventlow havde Sæde, et Forslag om Skolerne paa Frederiksborg og Kronborg Amter. Rentekammeret henvendte sig i denne Sag til Kancelliet, der bad Sjællands Stiftsøvrighed om en Erklæring, og nu blev der i de næste 4 Aar givet en Række Indlæg i Skolereformsagen fra Landbokommission og Stiftsøvrighed, d. e. fra L. Reventlow og Balle.

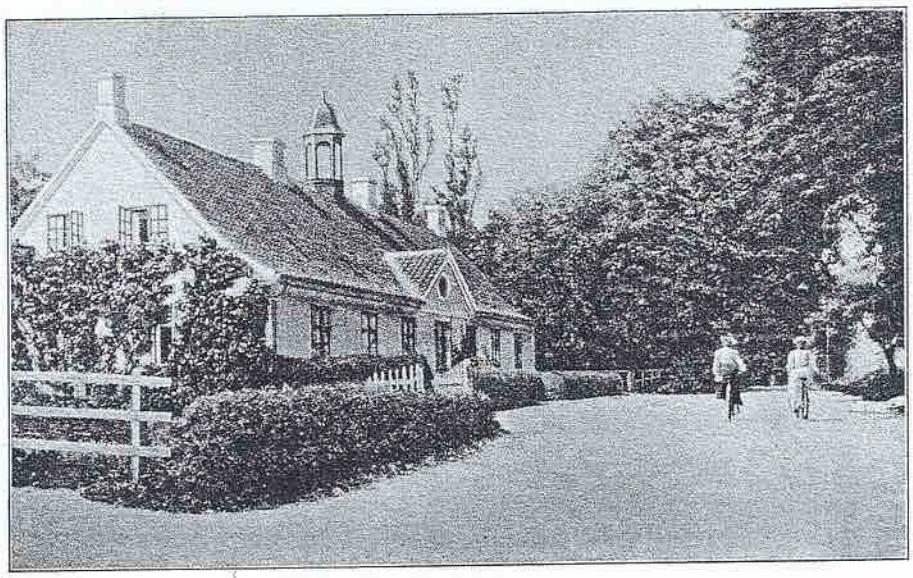

Skolen i Vindeby.

De to Førere blev snart enige om at forbedre Løn og Skolegang. Degneembederne burde nedlægges til Fordel for Skolevæsenet, imod at Lærerne overtog de fleste af Degnenes Kirkeforretninger og i Stedet for Bylæsningen underviste de konfirmerede i Skolen eller Kirken en Eftermiddag eller to om Ugen. Indehaveren af den dobbelte Stilling skulde kaldes Skoleholder for at betegne hans væsentligste Gerning. Hvad der behøvedes til Skolevæsenet udover Degneindtægterne, skulde paalignes. For at fremme stadig Skolegang burde Skoledistrikterne ordnes efter Børnetal og Vejlængde til Skolen og ikke efter Hartkorn, fattige Børn understøttes med Føde og Klæder og vrangvillige Forældre mulkteres. Men om andre Sider af Reformen var der stor Uoverensstemmelse i deres Opfattelse.

Balle mente oprindelig, at Seminarier vilde koste alt for meget,

saa man maatte indskrænke sig til at lade enkelte Skoleholdere uddanne ved fremmede Seminarier og de andre nøjes med den Vejledning, som Biskopper og Provster kunde give paa deres Visitatser. Senere indsaa han, at en saadan Ordning var utilfredsstillende, og foreslog at oprette en Række Seminarier i mindre Købstæder og lade de derfra dimitterede ansættes spredte, 2—3 i hvert Herred, ved de bedst lønnede Skoler, og her skulde Herredets øvrige Lærere af og til møde og høre paa Undervisningen for at faa lidt pædagogisk Vejledning. Reventlow derimod vilde have en grundig Læreruddannelse paa gode Seminarier: først for Landsbyskoler, senere for

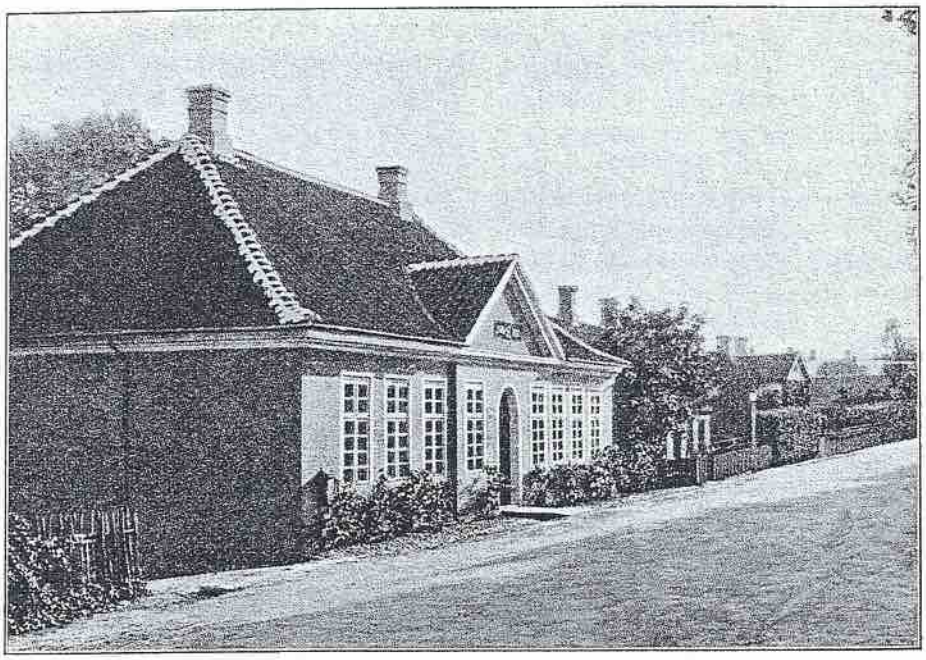

Skolen i Tranekær.

Købstad- og for Latinskoler. Egentlig burde Seminariet kun give sig af med den pædagogiske Uddannelse; men da der ingen Skoler fandtes, som meddelte netop de Kundskaber, en Folkeskolelærer burde have, maatte ethvert Seminarium omfatte to Afdelinger: en til Udvidelse af Skolekundskaberne og en anden til at lære Pædagogik og praktisk Færdighed. Først burde der i Forbindelse med Opfostrings- eller Vajsenhuset og under Tilsyn af Universitetet og Sjællands Biskop oprettes et Hovedseminarium, hvis Lærere havde gennemgaaet et Kursus i Kiel, og det skulde saa uddanne Lærere til Seminarierne i Provinserne, for at der her kunde arbejdes efter samme Grundsætninger, saa der kunde skabes den samme Tænkemaade hos alle Monarkiets Beboere.

I Tilslutning til det bestaaende ønskede Balle L æ r e r n e s K a l d e l s e ordnet saaledes, at Biskoppen kaldte Lærerne i Kirkebyen, Amtmand

og Provst de andre. Hvor en Proprietær havde haft Kaldsret, traadte han i Amtmandens Sted. Sognepræsten indstillede i alle Tilfælde tre Ansøgere, der skulde prøves af Amtmand, Provst og Sognepræst i Forening. Ved denne Prøve turde Balle ikke fordre mere, end at vedkommende kunde læse og forklare det læste, forstaa Katekismen og Forklaringen og udvikle Meningen fattelig med egne Ord, skrive og regne, synge nogle Salmemelodier, kende lidt til Landkort, Ager- og Havedyrkning og endelig have Gaver til at samtale med Børn. Reventlow vilde derimod, at Læreren skulde kaldes af Kongen, og at Seminarierne fik Ret til at prøve og indstille.

Begge var enige om, at Undervisningen burde ske klassevis gennem tre opadstigende Klasser. Men medens Balle vilde begynde med Læsning og Katekismus og kun tage lidt Realier efter Læsebogen, vilde Reventlow lade Forstandsøvelser være det grundlæggende i Undervisningen og opføre Naturhistorie og Geografi som særlige Fag, ligesaa Haandarbejde og Gymnastik. Modsætningerne tilspidsede sig i Udtalelserne om Kristendomsundervisningen. Her holdt Balle paa det konfessionelle. Luthers Katekismus burde indprentes »til uudslettelig Bevaring i Sindet. Thi som Trosbekendelse betragtet fortjener den at agtes højt«. For Reventlow var derimod Bibelen Trosbekendelse. Vel var Luthers Katekismus et Mesterstykke for sin Tid, men egnede sig ikke for Smaabørns Undervisning, naar man vilde fremme levende Kristendom i Stedet for den døde Kundskab, der var saa almindelig. Skolen burde helst nøjes med at lære Børnene en praktisk Moral paa Grundlag af Budet om Kærlighed til Gud og Næsten og opsætte »de dybere Sandheder« til Slutningen af Skoletiden. Med Undtagelse af Bibelsprog burde intet læres udenad.

J. A. Cramer.

Hvad Tilsynet angik, vilde Balle bevare Sognepræst, Provst, Amtmand og Biskop i den Stilling til Skolen, de allerede havde, kun at Præsten indfandt sig hyppigere for at vejlede Læreren. Reventlow fandt dette Tilsyn ganske utilstrækkeligt, Amtmanden havde mange andre Forretninger, og Biskoppens Visitatser foregik altfor sjældent. For hvert Amt burde en duelig Skolemand ansættes som Skoleinspektør, medens det stedlige Tilsyn blev overdraget en Skolekommission, i hvilken Præsten, Skoleholderen, Sognefogden og et Par af de bedste Mænd i Sognet fik Sæde tilligemed Proprietæren. Skulde Præsten blive i Stand til at overtage et vejledende

Tilsyn, maatte han først have en lignende Uddannelse som Skoleholderen. Overfor denne burde hans Myndighed begrænses, saa at hans Paabud blot skulde efterkommes, for saa vidt de ikke stred mod Seminariets Grundsætninger. Kun Skolekommissionen, men ikke Præsten alene maatte give Læreren Paamindelser. »Ikke Myndighed, men Grunde maa ene vejlede og sikre det hele.«

Endelig tog Reventlow indtrængende til Orde for en General-Skolekommission, der skulde sætte alle Arter af Skoler i Forbindelse, saa de udgjorde et harmonisk Hele, »en Enhedsskole«, og med Begejstring udvikler han, hvorledes det nye Opdragelsessystem vilde blive et Baand, der forenede Danske, Norske og Holstenere til eet Folk med en og samme Tænkemaade.

C. Bastholm.

I den samtidige Drøftelse af Skolereformen i Pjecer og Tidsskrifter fandt Reventlows sidste Forslag Støtte hos to af hans Venner, Cramer og Trant, der tillige gjorde sig til Talsmænd for en gennemgribende Omdannelse af Skolevæsenet i Retning af Filantropisternes Ønsker. Ogsaa i »Minerva«, der allerede 1785 i sit første Nr. havde en Artikel om Folkeoplysning og siden jævnlig drøftede Skole- og Opdragelsesspørgsmaal, var det de mest vidtgaaende Fremskridtsmænd, der havde Ordet. »Vi bør haabe, at Frihedens Sol vil ogsaa lade sine blide Straaler falde ind i de skumle Afkroge, hvor Tusmørke saa længe har lagt Skjul over Vankundighedens grimme Ansigt«.

Som Ordfører for Fremskridtspartiet foreslog den lille Landbokommission i December 1788, at der ikke alene blev nedsat en Skolekommission for Frederiksborg og Kronborg Amter, men tillige en tilsvarende for hele Landet. Kancelliet og Sjællands Stiftsøvrighed mente, at man foreløbig skulde indskrænke sig til den første og ligesom ved Landboreformen afvente Udfaldet af Forbedringen i de nævnte to Amter, inden man gik videre. Reventlowernes Indflydelse sejrede dog; thi i Statsraadet d. 27. Marts 1789 blev det vedtaget at nedsætte begge Kommissioner.

Den første af dem omordnede i Løbet af faa Aar Skolevæsenet i de to nordsjællandske Amter, der saaledes baade i Landbo- og Skolesager blev de første, hvor Tidens Reformtanker blev virkeliggjort, og da C. Reventlow

paa Frederiksborg Slot uddelte de første Ejendomsskøder, talte han med Varme om de Forventninger, hvormed man imødesaa »den lykkelige Tid, i hvilken man ved Børnenes Undervisning i alle Skoler vil anse Forstandens og Hjertets Dannelse for vigtigere end Udenadslæsningen«.

Til Medlemmer af Kommissionen for de danske Skolers bedre Indretning udnævnte Kongen d. 22. Maj 1789 Finansministeren, Grev *H. E. Schimmelmann* som Formand, Første Rentekammerdeputeret, Grev *C. Reventlow*, Direktør i det danske Kancelli, Gehejmeraad *C. Brandt*, Biskop *N. E. Balle*, Konfessionarius *C. Bastholm*, Kommitteret i Generaltoldkammeret *F. C. Trant* og Magister *N. H. Sevel*. Paa Kommissionens Forslag blev Grev *L. Reventlow* Aaret efter optaget som ottende Medlem. Han kom dog aldrig til Stede i Møderne i København, men ved de skriftlige Indlæg, han sendte fra Brahetrolleborg, havde han ikke ringe Indflydelse, næst efter C. Reventlow og Balle, der var Hovedmændene i den første Halvdel af Kommissionens Virketid. Senere fik Dr. theol. *F. Münter* og Professor *J. Saxtorph*, der indtraadte i Stedet for de Medlemmer, Kommissionen efterhaanden mistede, meget at sige. Da Kommissionen opløstes 1814, bestod den af Schimmelmann, C. Reventlow, Balle, Münter og Saxtorph.

E. Schimmelmann.

Denne Kommission har faaet en enestaaende Betydning, ikke blot ved at oprette og bestyre det første danske Seminarium og gøre Udkast til Landsby- og Købstadskoleloven, men tillige derved, at i de 25 Aar, den bestod, forelagde Kancelliet den de fleste løbende Skolesager til Erklæring, saa at den paa en Maade var en sagkyndig Overbestyrelse af Skolevæsenet.

V.

En dobbelt Opgave var stillet Kommissionen: at oprette Seminarier og at udarbejde Forslag til Skolelov. Det første Hverv tog foreløbig Broderparten af dens Tid og Interesse. Paa Prins Carls tidligere Ejendom, det statelige *Blaagaard* udenfor Nørreport med sin prægtige Have, der gik ud til Peblingesøen, aabnedes 1791 det første danske Seminarium med Skolemanden *J. C. G. Claussen* fra Lindenborg og Digteren *H. V. Riber* fra Efterslægts-

selskabets Skole som de første Lærere, men uden Forstander. Begge havde de besøgt Trolleborg, Kiel og Rekahn. Seminariet i Kiel blev Mønster for det paa Blaagaard, hvis Elever ogsaa blev ensidige Forstandsmennesker og dygtige Kateketer. Mangelen af Optagelsesprøve og flere Svagheder ved Lærerpersonalet var til Skade for Grundigheden, og Elevernes Karakter havde ikke godt af Hovedstadslivet i Klubbernes og Drikkevisernes Periode. Seminariet fik derfor Modstandere, som klagede over Elevernes lette Sæder, deres Indbildskhed og Rationalisme, uagtet den sidste var karakteristisk for hele Tiden, men Vennerne af den nye Oplysning priste det i høje Toner som en af »Dannerrigets Guldalders ypperste Velgerninger«.

L. Reventlow fik ved Kommissionens Bistand 1795 oprettet et Seminarium paa *Brahetrolleborg* efter hans eget Hoved med 4aarigt Kursus og et

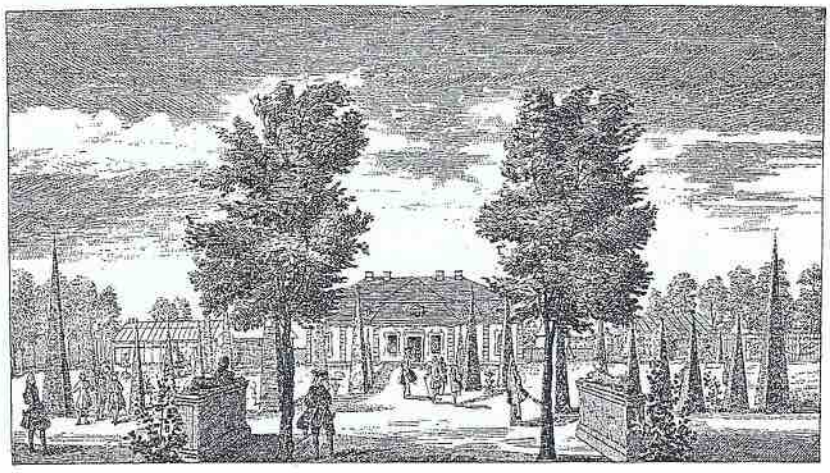

Blaagaard Seminarium.

frit Studium, hvortil Eleverne dog manglede Forudsætningerne, saa at Uddannelsen i den første Tid blev temmelig overfladisk. Ved dette Seminarium var dog en Forstander *J. F. Oest*, men han savnede Blik for Skævheden i Arbejdsplanen, og det samme gjorde Greven, hvis Opmærksomhed desuden var stærkt optaget af den af ham ved Seminariet anlagte Opdragelsesanstalt Bernstorffsminde. Det maa beklages, at det ikke fra første Færd lykkedes at bringe Læreruddannelsen, den bedste Frugt af Oplysningstidens pædagogiske Interesse, ind i et sundere Spor. Det vilde have svækket Modstanden mod de nye Skoletanker og gjort Tilbageslaget mindre stærkt.

Kun af og til syslede Kommissionen med selve Skolens Reform. Gennem Kancelliet fik den en detailleret Beretning om Skolevæsenet paa Landet i de enkelte Sogne, men tog dog ikke saa meget Hensyn til de lokale Forhold, som man kunde have ventet. Kommissionen var enig om Degneembedernes Nedlæggelse til Fordel for Skolevæsenet, men ikke om at Skoleholderne

skulde overtage alle Degnenes kirkelige Forretninger. Flertallet fandt det uværdigt for de nye Lærere at iføre Præsten Messeklæder, ombære Tavlen i Kirken og besørge Gejstlighedens Embedsbreve. I Tilslutning til Udtalelser under den liturgiske Fejde vilde det afskaffe Messeklæderne, saaledes som det allerede var sket i enkelte Kirker i København. Tavlen kunde ombæres af Kirkeværgen eller Skoleforstanderen og Brevene besørges af et Kirkebud. Disse Ønsker førte dog ikke til positive Forslag. I Tilsynsspørgsmaalet var Kommissionens Standpunkt uklart, den vilde bevare det bestaaende gejstlige Tilsyn, men dertil føje et pædagogisk med en Generaldirektion i Spidsen.

I Stedet for at tage flere Organisationsspørgsmaal op til Behandling

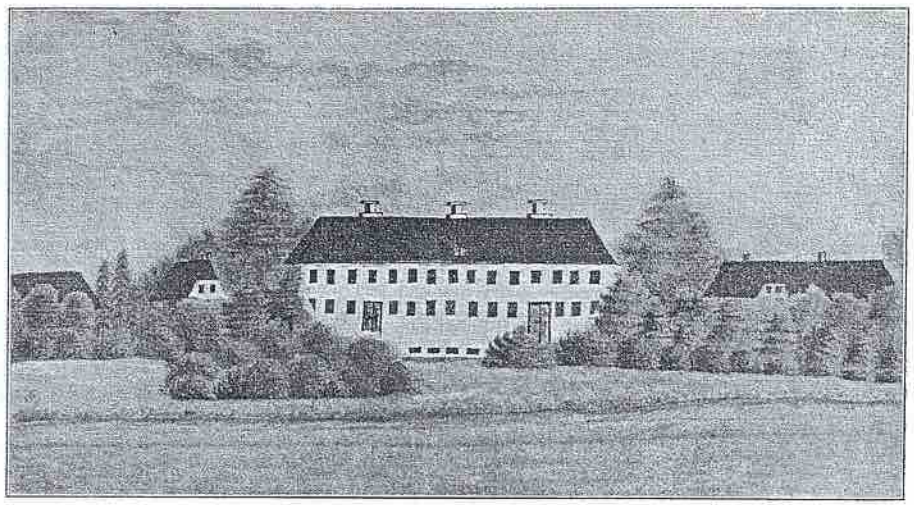

Brahetrolleborg Seminarium.

drøftede Kommissionen Kravene til selve Undervisningen. Man var i Oplysningstidens Kulminationsperiode, lige i Begyndelsen af den franske Revolution. Intet Under derfor, at Fordringerne var højtstemte. De naaede i Landsbyskolen ud over Historie, Geografi, Naturhistorie og Naturlære til Astronomi, Geometri og Lovkundskab, ja endog til Instrumentalmusik. Den almindelige Købstadskole skulde desuden have Tysk, og for Drengene her burde der oprettes endnu videregaaende Skoler. Paa Landet skulde begge Køn have samme Undervisning, kun med den Forskel, at Pigerne lærte Havedyrkning, Drengene Agerbrug. Endog paa Undervisningsmetoden indlod man sig, erkendte Nødvendigheden for Begyndere af et Kursus i Iagttagelsesundervisning og betonede stærkt, at alt, hvad der lærtes, maatte være virkeligt og forstaaeligt. »For alting agtes paa, at det er blot Tingene og Begreberne, men ikke Ordene, der skal bevares i Hukommelsen.« Pudsigt er det at se Kommissionen give Lærerne Anvisning paa at bruge bevægelige Bogstaver ved den første Læseundervisning og at skrive Bogstaver med

Blyant for Begyndere til Overskrivning med Pen og Blæk. Man kan herefter forstaa, at Grevinde Schimmelmann i et Brev til Louise Stolberg 1789 kan sige om sit Hjem: »Her hverken tænkes paa eller tales om andet end Skolevæsen.«

Da man manglede passende Skolebøger til den nye Undervisning, besluttede Kommissionen at lade saadanne udarbejde, dog aldrig affattede i Spørgsmaal og Svar for ikke at fremkalde mekanisk Udenadslæren. Den henvendte sig herom til forskellige sagkyndige Mænd; men der kom kun to Bøger ud af dette Forsøg: Edv. Storms lille Geografi og den saakaldte Balles Lærebog. Det første Udkast til denne foretoges af Balle, derpaa blev det gennemset af Bastholm og efter at være offentliggjort 1790 for at blive Genstand for Kritik gennemgaaet og ændret af den store Skolekommission, saa at det var med Grund, at Balle flere Gange protesterede mod, at Bogen fik Navn efter ham. Den burde rettest kaldes Skolekommissionens Lærebog. Fra 1794 blev den paabudt i alle Skoler og ved Konfirmationsforberedelsen.

Dette tildrog sig 1789—90, og saa hvilede Skolereformen i tre Aar. Først i Efteraaret 1793 dukker den frem paany, efterat den reventlowske Opfattelse af Landsbyskolens Ordning havde faaet Udtryk i Skolereglementet for Christianssæde. Paa Grundlag af dette udarbejdede C. Reventlow nu et Udkast til en almindelig Forordning om Landsbyskolen, der Punkt for Punkt fulgte Grevskabets Reglement og f. Eks. begyndte med Bestemmelser om Skolevejen og ikke om Undervisningspligten. I tre Maaneder gennemgik Kommissionen Halvdelen af Forslaget, men fra Februar 1794 til December 1797 hører man, mærkværdig nok, intet til det, uden at det er muligt at paavise Aarsagen til denne Standsning, da her er et af de mange Huller i Kommissionens Arkiv. Den var dog ikke efter alle Medlemmers Ønske; thi i en Erklæring til Kancelliet i Slutningen af 1795 beklager Balle sig over, at Kommissionen ikke gjorde sit Forslag færdigt, »og Gud maa vide, naar dette sker, da jeg for min Del i flere Aar sjelden har hørt eller set noget af Forhandlingerne«.

Brødrene Reventlow havde imidlertid forhandlet indbyrdes. L. Reventlow havde 1796 udarbejdet et ganske selvstændigt Forslag, som han sendte til Broderen, ligesom denne havde sendt sit til Trolleborg. Det første fik dog ikke paa ret mange Punkter Indflydelse paa Kommissionens Beslutninger. I December 1797 tog man fat paa 2den Behandling af C. Reventlows Udkast og fortsatte Vinteren igennem, indtil man i Maj 1798 var færdig med det hele. Det vedtagne blev i Afskrifter tilstillet de enkelte Medlemmer til Betænkning. En 3die Behandling sluttede i Januar 1799, og d. 14. Februar s. A. blev Udkastet med tilhørende Forestilling sendt Kancelliet. Hovedpunkterne i dette Lovforslags 7 Kapitler er følgende:

I. Skoledistrikter, Skoleveje og Børnetal. For at undgaa en altfor lang Skolevej og et altfor stort Børnetal til een Lærer blev der uden Hensyn til de tyndt befolkede Egne foreslaaet den Bestemmelse, at saa vidt muligt maatte intet Barn have længere Skolevej end ¼ Mil. Veje

og Stier til Skolen skulde altid holdes fremkommelige, ogsaa efter Snefald, og ingen maatte nægte Børn at skyde Genvej til Skolen over Marken. Børnetallet i hver Klasse vilde L. Reventlow have fastsat til 30, men af økonomiske Hensyn turde Kommissionen ikke gaa saa langt ned; den nøjedes med en almindelig Udtalelse om, at der ikke maatte være flere Børn i en Skole, end at Læreren kunde have fornødent Opsyn med dem og tilbørlig undervise dem, og dette forklaredes i den med Udkastet følgende Forestilling saaledes, at Børnetallet pr. Klasse højst burde være 40, og med Tiden skulde det nedsættes, ved at der oprettedes nye Skoler. Paabudet fra 1739, om at Degnene skulde holde Skole, blev gentaget.

II. Skolegangen vilde man gøre stadig og dog tage nødvendigt Hensyn til den Medhjælp, som Børnene kunde yde ved Landbruget. Den skolepligtige Alder skulde begynde med det fyldte 6te Aar, men 5 Aars Børn kunde modtages i Skolen, hvis Forældrene ønskede det. Under særlige Omstændigheder kunde der tillades Hjemmeundervisning, til et Barn var fyldt 8 Aar. Indskrivningen blev sat til 1. Maj og 1. November. Skolepligten varede til Konfirmationen, og ingen maatte antages til denne uden at kunne læse, skrive, regne og gøre Rede for Kristendommens Hovedsandheder. L. Reventlows Forslag om at udsætte Konfirmationen, til Pigerne var 15 og Drengene 16 Aar, vandt ikke Tilslutning. Heller ikke hans og Balles Forslag om 3 opadstigende Klasser. Der blev kun 2 ligesom i Rekahn. Herved kunde hver Skole nøjes med een Lærer og alle Børn dog faa Hverdagsskolegang. Ældste Klasse mødte 4 Timer om Formiddagen (i de mørkeste Vintermaaneder kun 3) og yngste Klasse 2 Timer om Eftermiddagen. Der skulde være Ferie 4 Uger om Høsten og indtil 5 Uger i alt i Pløje- og Sædetiden. Enhver Gaardmand kunde efter eget Ønske vælge de sidste Fridage for sine Børn. Ligeledes kunde Børn holdes fra Skole for at gøre Hoveri, og de ældre nøjes med een ugentlig Skoledag om Sommeren. Ogsaa Sygdom, ondt Vejr og ufremkommelige Veje skulde anses for lovlige Grunde til at forsømme. Børn med smitsom Sygdom maatte ikke gaa i Skole, og Forældrene skulde mulkteres klækkeligt, hvis de ikke sørgede for deres Helbredelse; eventuelt skulde Skolekommissionen ved Distriktslægens Hjælp tage sig af Børnenes Behandling. Forsømmelser uden lovlig Grund straffedes med en Bøde af 2 Sk. for hver Dag og i Gentagelsestilfælde med 4 Sk. og 8 Sk., men C. Reventlow fik ikke gennemført sit Forslag om, at Skoleholderen hver Søndag paa Sognestævne meddelte Forældrene, hvilke Børn der i den sidste Uge havde forsømt Skolen. Kirkegang blev en tvungen Sag for Børn over 12 Aar, uagtet L. Reventlow fraraadede Tvangen.

III. Undervisningen tilsigtede »Almenoplysning og Sædelighed« eller »at danne Børnene til gode og retskafne Mennesker i Overensstemmelse med Evangelii Lære og sund Fornuft samt bibringe dem saadanne Kundskaber og Færdigheder, at de kunne blive lykkelige Mennesker og nyttige Borgere i Staten«. Skolens Karakter præciseredes yderligere ved Bestemmelsen om, at Undervisningen skal begynde med Salmesang og Bøn, og at »Religionens Sandheder bør ej alene forklares for Forstanden, men tillige

lægges dem paa Hjertet«. Undervisningens Omfang afhang af, om Læreren havde modtaget Seminarieuddannelse eller ej. I alle Skoler skulde der undervises i »den kristelige Religions Hovedlærdomme, især med Hensyn til deres praktiske Anvendelse i Livet, samt i Læsning, Skrivning og almindelig Husholdningsregning«, og i de Skoler, hvis Lærere var Seminarister, i »Historie og Geografi, fornemmelig Fædrelandets, saa og i Naturhistorie og Naturlære med Hensyn til Almuens daglige Haandtering og Fordommes Udryddelse,... i Reguladetri og saa meget af Landmaalingen, at de kunne vide at beregne Størrelsen af en Gaardslod og inddele den i lige store og veldannede Dele. Med Naturlæren skal forbindes saa megen Kundskab om Mekanikken, som kan tjene til Oplysning om Beskaffenheden af de Redskaber, som Almuen mest bruger, samt om Himmellegemerne«. Endelig i Sang, Instrumentalmusik, Tegning og de Love, der især vedrørte Almuen. Udenadslæsning blev forbudt og Klasseundervisning gjort til Pligt. Forældre fik Lov til at overvære den daglige Undervisning; offentlig Eksamen fandt Sted For- og Efteraar.

For den konfirmerede Ungdom skulde der om Vinteren holdes Aftenskole to Gange om Ugen: een Time for Karle og een for Piger, og for de ældre en Times Oplæsning hver Uge. »Desuden tillades det Skoleholderen hver Søndag Eftermiddag om Sommeren at læse i Kirken over de religiøse og moralske Materier, som Skolekommissionen dertil maatte bestemme«.

IV. Opdragelsen. Læreren skulde tage sig meget af Børnenes Opførsel, selv være et Mønster for dem i moralsk Henseende og opdrage dem til Renlighed og Orden, Høflighed og Lærvillighed, Lydighed mod Foresatte, fredelig Adfærd mod Kammerater og Agtelse for Sandhed og Retskaffenhed. Han burde give Børnene Lyst til Skolen, holde mild og forstandig Disciplin, helst ved moralske Midler og eventuelt bruge et lille Ris til Børn under 8 Aar. Alle haarde Straffe og utilbørlige Strafferedskaber blev strængt forbudt. Kun Skolekommissionen maatte lade et Barn straffe med Tamp, og denne skulde være tynd. Hjalp andre Midler ikke, kunde et Barn udelukkes fra Skolen indtil en Maaned. For Flid og god Opførsel burde der gives Belønninger.

V. Tilsyn og Bestyrelse skulde skabes fra nyt. Dog vilde man under Paavirkning af Balle ikke bryde med det bestaaende Tilsyn, men søge at passe det ind i det nye, og herved fik man et alt for kunstigt System af Skoleautoriteter. Efter at Kommissionen havde taget Afstand fra L. Reventlows uhyre sammensatte Tilsynsmaskineri, saa dens Forslag saaledes ud.

I hvert Herred oprettedes et vist Antal Distriktskommissioner, hver omfattende nogle Sogne ligesom paa Christianssæde. De bestod af de største Lodsejere (Skolepatronerne), en af Bønderne for hver Skole, helst blandt Børnenes Forældre, udpeget Skoleforstander, samt af Sognepræsterne og Skoleholderne. Patronerne og Forstanderne skulde især tage sig af Skolebygningen og de økonomiske Forhold, medens Præsterne tilsaa og vejledede Lærerne. Fandtes der i Distriktet en skolekyndig Mand,

kunde han blive Medlem af Kommissionen. Den samledes til Møde hver Maaned. — Amtskommissionen bestod af Amtmanden og nogle i Skolevæsenet kyndige Mænd, af hvilke to skulde være Præster, udnævnte af Kongen efter Forslag af Direktionen for de danske Skoler. Grever og Friherrer havde Ret til at tage Del i dens Møder, der skulde holdes hvert Fjerdingaar. — Direktionen for de danske Skoler blev sammensat af Præsidenten i det danske Kancelli som Formand, Sjællands Biskop og en Deputeret i Kancelliet samt nogle af Kongen udnævnte Medlemmer. Den skulde være det øverste Led i Bestyrelsen for Seminarierne og Borger- og Almueskolerne og tillige have Øje med, hvad der i Almindelighed kunde fremme Almuens Oplysning og Sædelighed. Gennem Kancelliet skulde Direktionen foreslaa Kongen de Forbedringer, den ikke selv kunde gennemføre, og aarlig give ham en Beretning om Skolevæsenet med Paavisning af dets Fremgang og dets Mangler. I »Skolefagets Kontor«, som Direktionens Bureau blev kaldt i Betænkningen, skulde ansættes en Sekretær, en Fuldmægtig og en Kopist til at ekspedere de løbende Sager og tillige 1 à 2 unge Mænd, der som Assessorer paatog sig, hvad der kunde forefalde af »litterariske Arbejder, Ekstrakter af Bøger, tabellariske Overskuelser og hvad andet egentlig ikke kan henregnes til de løbende Forretninger«. Udgiften til dette Kontor ansloges til den forholdsvis betydelige Sum af 4—5,000 Rd. Saa stor en Betydning tillagde man denne Overbestyrelse. — Biskopperne og Provsterne skulde fremdeles visitere Skolerne, og de første tillige have et almindeligt Tilsyn over Stiftets Skolevæsen. Men i Praksis vilde det have været rent umuligt at faa disse to uensartede Tilsynsformer til at gaa op i en fælles Enhed.

VI. Ved Ansættelsen af Lærerne, som kunde finde Sted, naar de var 21 Aar, fik Seminarister Fortrinsret, dog skulde de underkaste sig en ny Prøve, hvis der var gaaet over et Aar siden deres Dimission. Foreløbig maatte man nøjes med ueksaminerede Lærere til de fleste Embeder, og der blev derfor fastsat nogle Minimumsfordringer, som Ansøgeren maatte fyldestgøre, naar han blev prøvet af Amtskommissionen og Stedets Sognepræst, omtrent hvad Balle havde krævet af en Lærer 1789.

Efter Brødrene Reventlows Forslag forblev Kaldsretten hos Proprietærerne, hvor disse ejede Størstedelen af Distriktets Hartkorn. Hvis der var flere i et Distrikt, som ejede 32 Td. Hartkorn, skiftedes de til at kalde. Havde ingen saa meget Hartkorn, skulde Direktionen over de danske Skoler kalde. Den, som havde Kaldsret til et Degneembede, kaldte første Gang til de Skoler, som havde faaet Degnekaldets Indkomster.

VII. Skolevæsenets Indtægt og Udgift. Midlerne til Skolevæsenets Drift skulde for Jordbrugernes Vedkommende tilvejebringes ved Ligning paa alt Hartkorn, højst 3 Mark pr. Tønde. Skoledistrikter, der havde saa lidt Hartkorn, at dette Beløb ikke slog til, kunde faa Hjælp af de andre Skoledistrikter i Amtet. Haandværkere, Indsiddere og Tjenestefolk skulde, som befalet i Forordningen af 1739, betale en personlig Skoleafgift fra 8 Sk. til 4 Mark aarlig. Degnetraven maatte i Overensstemmelse

med Danske Lovs Paabud ingensteds være mindre end $^1/_3$ af Præstetienden, og alle Degneindtægter tilfaldt ved Vakance Sognets Lærere. Overflødige residerende Kapellanier skulde nedlægges til Fordel for Skolevæsenet. Dette kunde Balle ikke forhindre overfor Reventlowernes bestemte Ønske; derimod forpurrede han C. Reventlows Plan om at lade de større Præstekald yde noget til Skolevæsenet. Senere maatte de dog bidrage til Seminariefonden og til Amtsprovsternes Løn. C. Reventlow fandt heller ikke Øre i Kommissionen for det i og for sig rimelige Forslag, at Degnepensionerne til Latinskolerne skulde bortfalde.

Lærerlønnens Forbedring var et Hovedspørgsmaal. »Det kan ikke ventes, at unge Mænd med gode Evner kunne have Lyst til at opofre deres Tid og Flid til at danne sig til duelige Skoleholdere, hvis ikke disse Lønninger, som paa de fleste Steder endnu ere meget ringe, forholdsmæssig blive forhøjede.« Men en fast Minimalløn blev ikke vedtaget. L. Reventlow var den mest rundhaandede. Han vilde give en Lærer i aarlig Løn 50 Rd., 5 Td. Rug, 7 Td. Byg, 30 Læs Tørv eller Vederlag i Brænde, 6 Td. Land, Fourage og Bolig og fritage ham for Skat og Skolejorden for Tiende. Desuden skulde der ikke afkortes noget for Tillæg af Degneindtægter. Kommissionen tog dog ingen Beslutning i Lønningssagen, da den frygtede for, at hvor lavt Minimallønnen end blev sat, vilde det i fattige Sogne blive meget vanskeligt at tilvejebringe den, selv om man til de 3 Mark Skoleskat af hver Td. Hartkorn lagde 25 pCt. af det, der var lignet paa Amtets andre Distrikter, og Tanken om, at Staten i saa Fald burde træde hjælpende til, synes at have været Kommissionen fuldstændig fremmed. Kun om Jordlod, Brændsel og Fourage tog man Bestemmelse: 6 Td. Land Middeljord, 6 Favne Bøgebrænde eller Vederlag derfor, 128 Lispund Hø og 192 Lispund Halm blev normeret. Om den øvrige Løn hed det blot, at den skulde være »passende« eller »anstændig«. De Lærere, der ikke havde Skolelærereksamen, fik en mindre Løn. Naar Degnene afgik, tilfaldt deres Indtægter Lærerne, dog fik Kirkebyens Lærer Julerente af hele Sognet for at besørge Klokkernes Ringning, Kirkens Renholdelse m. m., og den Lærer, som Distriktskommissionen fandt bedst skikket til at forestaa Kirkesangen, 10 Rd. for dette Hverv.

At give Pension til Lærere og deres Enker var oprindelig Balles Tanke. Han turde dog ikke sætte Pensionen højere end til 30 Rd. for en Lærer og $^1/_8$ af Embedets Indtægter for Enken. Brødrene Reventlow vilde give Manden $^2/_3$ og Hustruen $^1/_5$ af Embedsindtægten. Men ingen vidste, hvor Pengene skulde komme fra. Der var Tale om at lade baade Eftermanden, Distriktet og Staten tage Del i denne Udgift, men man var bange for nye Paalæg. Resultatet blev derfor kun det, at Kommissionen i sin Forestilling til Kongen bad om at maatte henvende sig til Direktionen for Postpensionskassen om et Par Tusind Rd. aarlig til at supplere det, som Eftermanden burde udrede til sin Forgængers Pension. I selve Lovforslaget nævnes Pensionen ikke med et Ord. Ligeledes bad Kommissionen om Tilladelse til at træde i Forbindelse med Direktionen for Fonden *ad usus publicos* om Hjælp til fattige Skoledistrikter, der skulde opføre nye Skolebygninger.

Disse mangelfulde Bestemmelser om Lønningsforholdene var et af de svageste Punkter i Lovforslaget.

I Lighed med hvad der var paabudt i Forordningen af 1739, skulde der i hvert Skoledistrikt oprettes en Skolekasse, der afholdt Udgiften til de Undervisningsmidler (Bøger, Landkort, Tavler og Skrivematerialier), som brugtes i Skolen, Lærebøger til fattige og Præmier til flittige Børn samt Bøger til Lærerens fortsatte Uddannelse. Dens Indtægter skulde bestaa i Kirkelysepengene, en Afgift af Konge- og Kirketienden, visse Bøder og de Gaver, som i Kirken blev lagt i Skolens Tavle og ved Gæstebud i dens Bøsse. Altsammen et nyt Vidnesbyrd om Angsten for mere Skat.

Som Tillæg fulgte Instruktioner for Skoleholderen, Distrikts- og Amtskommissionen. Den første af disse Instruktioner indeholder en Række korte, almindelige Vink med Hensyn til Lærerens Gerning i Skolen, men ikke den specielle Anvisning til Fagenes Behandling, som var lovet i Anordningen. For Overbestyrelsens Virksomhed udfærdigedes ingen Instruks.

Medens Kommissionens Udkast havde en lang og trang Vej at gaa og først efter betydelige Ændringer fik Lovskraft, var der et Sidestykke til det, som i endnu højere Grad var et Udtryk for de filantropistiske Skoleidealer, der samme Aar traadte i Kraft uden nogen Afprutning. Det var Planen for Københavns Fattigskoler. Allerede de i 70'erne og 80'erne foretagne Ændringer i Hovedstadens Fattigvæsen havde medført en Skoleordning, som i det mindste paa Papiret lod nogle af den nye Tids pædagogiske Krav ske Fyldest. Men efter at Regeringen 1795 havde nedsat en stor Kommission til Omordning af Københavns Fattigvæsen, i hvilken bl. a. Schimmelmann og C. Reventlow havde Sæde, og denne havde fremkaldt Udnævnelsen af Fattigdirektionen af 1798, der talte L. Reventlow i sin Midte, udarbejdede Direktionen en Plan for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse, som fik kgl. Stadfæstelse d. 1. Juli 1799. Heri findes et fyldigt Afsnit om Fattig- og Friskolerne, der skulde staa aabne for alle uformuende Forældres Børn; thi — som Direktionen udtalte — »intet leder mere til Forarmelse end forsømt Opdragelse«. Øjemedet med Skolegangen var efter Planen »at Børnene ved deres Sjæls- og Legemskræfters rigtige Udvikling og Anvendelse kunne dannes til oplyste, gode og arbejdsomme Mennesker og Borgere, at de til den Ende tidligen hindres fra Lediggang og Laster og vænnes til Sædelighed, Orden og Renlighed, at de anføres til saadan Kundskab, som er nødvendig og gavnlig for Mennesket og Borgeren i Almindelighed, og at de undervises og øves i saadant Arbejde, hvorved de i Fremtiden kan fortjene deres Underhold eller nyttigen beskæftige sig i ledige Timer«. Undervisningen omfattede foruden de ældre Skolefag, hvortil nu lagdes Naturkundskab, Sundheds- og Samfundslære, Historie og Geografi, tillige Haandarbejde for begge Køn, herunder indbefattet at spinde, karte, lappe, stoppe, flette Kurve m. m. og endelig Legemsøvelser, som her første Gang blev paabudt i en dansk Skolelov. Alle Børn skulde bade og Drengene lære at svømme. Ingen Skole maatte rumme flere end 200 Børn og ingen Klasse flere Elever, end Læreren kunde overse og sysselsætte. Hvert Køn burde have sine Klasser. Saavidt

muligt skulde Børnene have Middagsmad paa Skolen og Præmier uddeles til de flittige. Skolepligten varede fra 5 til 15 Aars Alder. Der skulde oprettes Asyler for Børn under 5 Aar og Søndagsskoler for dem, der var over 15. Haandarbejdet fik særlige Lærere; i andre Fag maatte kun Studenter og Seminarister undervise.

Vel blev Gennemførelsen af denne Plan temmelig mangelfuld paa Grund af de vanskelige Tider, men man stræbte dog efter at gennemføre de vig-

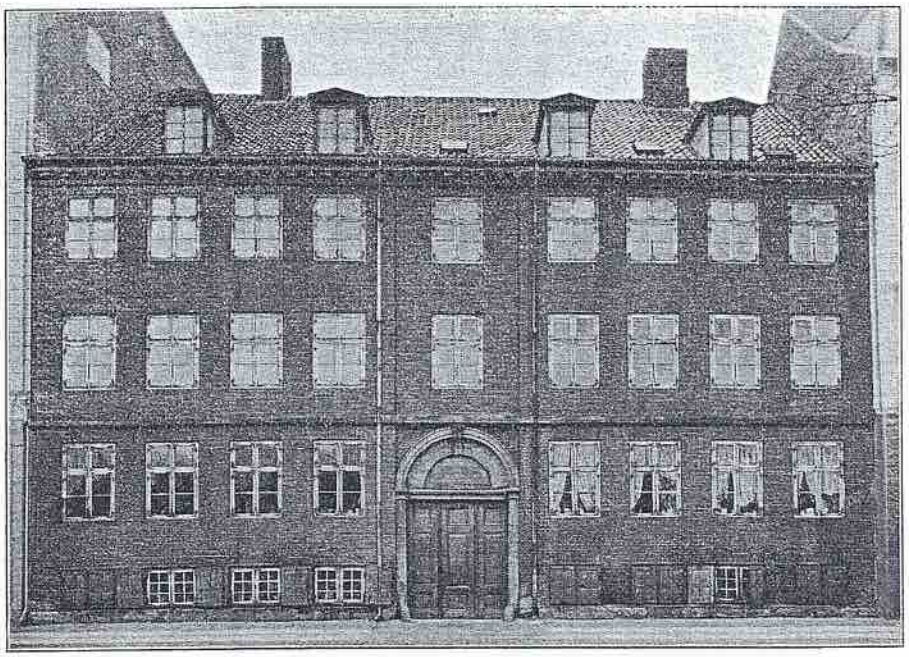

Frue Arbejdshus.

tigste Bestemmelser, især i Frue Skole, der stod under Tilsyn af den nidkære Assessor Bärens, og i pædagogisk Henseende er den saare karakteristisk for hin Tid.

VI.

Skolelovforslaget og Planen af 1799 var forholdsvis maadeholdne Udslag af den brændende Iver for Oplysning, som havde grebet de dannede Samfundsklasser og affødt en uhyre Mængde pædagogiske Projekter. Den frodige Tidsskriftlitteratur, der med Forkærlighed kastede sig over Skolesagen for ogsaa at yde sit »Bidrag til Menneskehedens Forædling«, afspejler Revolutionsaarenes voldsomme Gæring i sine tumultuariske Krav til en Grundforandring af Skolen. Kirkens Plads skulde indtages af Skolen; derfor kunde man uden Skrupler tage Pengene til et nyt Skolevæsen fra Kirkerne. »De ere Stiftelser til at befordre Lyksaligheds Udbredelse, og det

sker ved at befordre Almueskolernes og disses Læreres Bedste«. En Del Kirker kunde forandres til Skoler og Præsterne blive Lærere; de var jo dog en Klasse af »Folkelærere«, som skulde »udbrede velgørende Kundskaber og danne lykkelige Mennesker og oplyste Borgere«. Konfirmationen skulde være en Prøve i alt, hvad der tjente saavel til Almuens timelige som evige Held, saa den ej alene gav Himlen, men ogsaa Staten oplyste og værdige Borgere.

Ingen tog sig mere virksomt af Folkeundervisningen end en Del af Præsterne. De førte ikke blot Tilsyn med Skolerne, men underviste i dem, uddannede Lærere, oprettede Folkebogsamlinger eller gav Tilskud til Lærerløn. Flere Bisper betragtede sig i første Række som Skoletilsynsmænd: Boisen vilde gøre Boglæsning til en vigtig Forretning ved Skriftemaalet, saa den fik en religiøs Anseelse; P. Hansen holdt pædagogiske Forelæsninger for Lærerne i Odense og ledede et Kursus for dem i praktisk Skolegerning; Plum var ikke blot en anset pædagogisk Forfatter, men reformerede Skolevæsenet i København og i flere Provinsbyer. Ogsaa blandt Universitetslærere, Læger, Officerer, Købmænd og Embedsmænd havde Skolen virksomme Velyndere, der betænkte den med Gaver og Legater, stiftede Oplysningsselskaber og talte og skrev til Oplysningens Pris. Søndagsskolerne i Købstæderne og Aftenskolerne paa Landet skulde tage sig af de konfirmerede, Døvstumme- og Blindeanstalterne af de abnorme. Ingen maatte udelukkes fra Oplysning. Overhovedet spirede der mellem det frodige pædagogiske Ukrudt mange sunde Tanker frem, af hvilke nogle først fik Vækst langt senere. En Kendsgerning er det, at naar man undtager den grundtvigske Skolebevægelse og Anvendelsen af Lærerinder i Skolen jævnsides Lærerne, er der i hele det 19de Aarhundrede ikke fremsat en eneste pædagogisk Tanke hos os, som ikke allerede har været fremme i Oplysningstiden. Den opstaaende pædagogiske Bevidsthed fremkaldte en pædagogisk Litteratur: noget hidtil ganske ukendt. Det myldrede frem med Bøger om Skolen og for Skolen, dels originale og dels oversatte fra Tysk. Ved Siden af Campes store Revisionsværk i almindelig Pædagogik fik vi en Række Vejledninger i Skolegerning: af Niemeyer, Villaume og Rist, hvortil kom Plums Haandbog og Boisens Anvisning til at katekisere. Fortræffelige Skoletidsskrifter som »Egeria« og »Penia« saa Lyset. I Vrimlen af Skolebøger møder vi Oversættelser af Cramers, Campes og Salzmanns Lærebøger i Religion og originale Arbejder af Balle, Birch, Rønne og Hersleb. Rochows banebrydende Læsebog og Thiemes Godmand blev oversat, ligesaa Beckers Nød- og Hjælpebog for Bondestanden, medens danske Forfattere som Rasmussen, Thonboe, Hallager, Just og Birch skrev lignende belærende og moraliserende Læsebøger, der tilsidesatte Historie og Poesi, men havde et fyldigt naturbeskrivende Indhold med særlig Fremhævelse af det nyttige. Ogsaa Mallings store og gode Handlinger brugtes som Lærebog. I Historie og Geografi leverede Sommerfeldt, Munthe og Kofod og i Naturlære Saxtorph gode Arbejder. En Tid, der frembragte »Evangelisk-christelig Psalmebog«, kunde ikke give Børnene en Sangbog, der bød Fantasien nogen virkelig

Næring. Man maatte nøjes med Bunkeflods Spindeviser og anden rimet Prosa med moralsk Tendens. Derimod har Oplysningstiden Fortjenesten af at have grundlagt Børnebogslitteraturen. Vel naaede ingen af de danske Efterlignere paa langt nær op imod Campes Robinson, men efter at have begyndt med at skrive til »Overtroens Udryddelse, Forstandens Oplysning og Hjertets Forædling« søgte man senere mere ureflekteret at underholde Børn og lærte derved efterhaanden at skrive for dem.

Hele denne pædagogiske Bevægelse blev ved Aarhundredskiftet ledet ind i et nyt Leje. Oplysningstidens Udvikling havde kulmineret, mange af dens Idealer var allerede blegnede, og mistrøstigt lød det fra dens Venner: »Oplysningen er kommen i Vanrygte. Den skønne Dag, man ventede, der skulde oprinde for Oplysningen, taber sig i Nat og Skygge«. Presseforordningen af 1799 indleder en besindigere Periode, hvor Stormløbet mod det bestaaende giver Plads for en sindig Drøftelse af jævne Reformer. Dette gælder ogsaa for Skolen. Vel skrives der fremdeles om Skolespørgsmaal, men Udtalelserne har en anden Karakter. Skolens genfødende Evne lovprises ikke længer; det erkendes, at man »ikke med Fraser og Stumper af Kundskaber kan omskabe Menneskeheden«, og jævnlig angribes »den stærke Skoletro« i Halvfemserne. Ganske aabent spørges der, hvad Opdrageren bør gøre for at modarbejde »Tidens fordærvelige Aand«. Selv om man indtil videre hvilede ret trygt i Rationalismen, saa begyndte man dog at faa Øje for, hvor ilde der i Oplysningsrusen var handlet med Religionen, og hvilken Fortræd man havde gjort ved at nedsætte Bibelen. Haand i Haand med den stigende Erkendelse af Kristendommens Betydning i Opdragelsen gik den vaagnende nationale Bevægelse. Balle uddelte Prams Vise om Slaget paa Reden til Skolebørn. Seminariernes Elever øvede sig i Vaabenbrug og tilbød at gaa frivillig i Krigen. Engelstofts Afhandling om Nationalopdragelse og Boisens Fædrelandskatekismus vilde »nære og befæste hos den fremvoksende Slægt den usvigelige Kærlighed til Konge og Land, der i Samfund med Religionen er den sikreste Støtte for Borgerheld«. Ved *F. Nachtegalls* utrættelige og kloge Virksomhed for Gymnastikken, Oprettelsen af hans private Institut 1799 og Anstalter til at uddanne militære og civile Gymnastiklærere tilførtes der ikke blot Skolen et nyt Fag, men et nyt Syn paa en væsentlig Side af Opdragelsen, der hidtil havde været overladt til sig selv. Med den aftagende Tillid til Katekisation og Forstandsdannelse begyndte man at sympatisere med Pestalozzis Opdragelsestanker, der ved Begyndelsen af det nye Aarhundrede vendte den pædagogiske Verdens Blik mod Schweiz, og selv om Baggesens, Strøms og andre Danskes Besøg i Burgdorf og Oprettelsen af den pestalozziske Prøveskole i København (1804—08) ikke direkte fik stor Betydning for os, saa svækkedes dog herved Troen paa Basedow og Rochow.

Forandringen i den pædagogiske Opfattelse gav sig først til Kende paa Seminarievæsenets Omraade. Allerede i flere Aar havde der været Utilfredshed med de bestaaende to Seminarier; paa det fynske stemte man Tonen betydeligt ned 1801, og et Par Aar senere fulgte Blaagaard efter.

Endnu videre i Begrænsningen gik man ved at oprette en ny Slags Seminarier, der tilsigtede en langt jævnere og simplere Læreruddannelse. Herefter burde Skolelæreren opdrages til »at være fornuftig Bonde blandt Bønder«, og Seminarierne indrettes i Præstegaarde paa Landet med Sognepræsten som Førstelærer. Eleverne skulde have Kost og Bopæl hos Bønderne og ved at leve under disse tarvelige Forhold blive bedre i Stand til at paavirke Befolkningen og tillige mere nøjsomme og beskedne. Kundskabsmeddelelsen burde stærkt begrænses, og fortrinsvis skulde der ses paa det nyttige og praktisk anvendelige. Podning og Okulering, Omgang med Humle, Hør og Krap samt med Bier, Kendskab til Vekseldrift og til Reglerne for Druknedes Redning og Skindødes Behandling skulde træde i Stedet for de almendannende Fag. Det første af disse Seminarier fik *Boisen* oprettet i Vesterborg Præstegaard 1801, og en Række nidkære og uegennyttige Præster, af hvilke maa fremhæves *Hammond*, *Wedel* og *Krarup*, fulgte efter ved at oprette lignende Seminarier i Brøndbyvester, Skaarup, Borris, Snedsted, Lyngby og Ranum samt paa Samsø og Bornholm.

P. O. Boisen.

Den bornerte Synsmaade, der lagde sig for Dagen i denne Seminarieordning, som ganske saa bort fra Lærernes Almendannelse, var dog til Dels berettiget som Indsigelse mod en Seminariedannelse, der vilde gaa til den modsatte Yderlighed, og den rummede den sunde Tanke, at Lærerens Fordannelse bør staa i Forhold til hans senere økonomiske og sociale Stilling. At den var billig, og at den bevarede Forbindelsen mellem Skole og Kirke, gjorde den ogsaa vel set. For øvrigt gik Undervisningen ved disse Præstegaardsseminarier langt ud over Fordringen i Planerne, saa at de ligesom de to ældste Seminarier udsendte mange flinke Lærere, især i de første Aar, da baade Seminarielærere og Elever, besjælede af den første Kærligheds Varme, følte sig drevne af et helligt Kald og derved til Trods for de tarvelige Midler ofte naaede smukke Resultater efter hin Tids Krav til Skolen. Paa endnu en Maade bidrog Præsterne til at fremhjælpe Læreruddannelsen, idet Regeringen 1805 oprettede en Seminariefond ved en Afgift af de større Præstekald.

Det var under disse Forhold, saa vidt forskellige fra dem i 1789, at Kommissionens Skolelovforslag skulde revideres og gennemføres.

VII.

Først blev Forslaget gennemgaaet af Generalprokurøren, *C. Colbiørnsen*, der foretog en Del formelle Ændringer og enkelte Realitetsforandringer. Herefter skulde Læreren være 25 Aar for at faa Ansættelse og maatte ikke være Medlem af Skolekommissionen, men kun overvære dens Møder; Retten til at inddrive Skoleudgifter kunde ikke overdrages Skoleforstanderen, men skulde forblive hos Amtmand og Sognefoged, og i Direktionen for de danske Skoler skulde der optages et fast fjerde Medlem til Besørgelse af løbende Forretninger.

I denne Skikkelse forelaa Forslaget d. 10. Maj 1799 i Statsraadet, hvor det vedtoges at lade det cirkulere blandt Medlemmerne. To af disse afgav nu betydningsfulde Erklæringer i Skolesagen, nemlig Kronprinsens Svoger, *Hertug Frederik Christian af Augustenborg* og Grev *C. Reventlow*. Hertugen havde fra sin Ungdom, da han studerede i Leipzig, interesseret sig for Pædagogik og som Universitetspatron og Formand i den 1790 nedsatte Kommission for Latinskolernes Reform syslet længe med Skolesager og ansaa sig med nogen Grund for en pædagogisk Kapacitet. Hans klare Hoved, betydelige Dannelse og omfattende Blik paa Opdragelsesspørgsmaal i Forbindelse med et sundt og nøgternt Omdømme gjorde det let for ham at paavise uheldige Enkeltheder i Udkastet baade i Form og Indhold. Ved Siden heraf maa det dog erkendes, at Hertugens deistiske Livsanskuelse, hans trods alt Frihedssværmeri aristokratiske Tænkemaade, hans Uvilje mod en Folkeoplysning udover det allernødtørftigste og endelig hans Mangel paa grundigt Kendskab til Landboforhold frembød en Række svage Punkter, hvor han med Held kunde imødegaas af Reventlow. 1802 afgav Hertugen tre Betænkninger, i hvilke han først kritiserer Kommissionens Forslag og derpaa fremsætter sine egne Tanker om hele Undervisningsvæsenets Ordning. Aaret efter afgiver C. Reventlow sine Modbetænkninger, i hvilke han Punkt for Punkt søger at imødegaa Hertugen. Af de to Modstanderes Udtalelser skal her gengives Hovedpunkterne, for saa vidt de vedrører Folkeskolen.

C. Colbiørnsen.

Hertugen fandt, at S k o l e n s M a a l var angivet alt for ubestemt ved Ordene »Almenoplysning og Sædelighed«. Maalet burde være at udvikle den sunde Menneskeforstand hos Børnene, øve dem i at anvende den paa

var kun ungdommelig Forfængelighed, der kunde træffes overalt og ikke burde lægges Seminarierne til Last. Alle, som tog Eksamen paa et Seminarium, selv om de ikke var undervist der, fik samme Rettigheder som Seminariets Dimittender, og de Studenter, der vilde være Lærere, kunde gaa denne Vej. »At Studenter ej mere end andre bør have Ret til disse Embeder, naar de ikke ved Eksamen bevise deres Duelighed, synes indlysende, da deres Dannelse til Videnskaberne ved Universitetet er ganske forskellig fra den, de behøve til at blive Skoleholdere.« For øvrigt var det som oftest kun Studenter med tarvelig Begavelse eller moralske Skavanker, der valgte Skolevejen. Bøndersønner, oplært paa Seminarier af den vesterborgske Type, var langt at foretrække.

Reventlow kunde godt gaa ind paa Hertugens Ønske om, at Kongen alene maatte afskedige en Lærer, men han modsatte sig Forslaget om at henlægge hele Kaldsretten til Distriktskommissionerne og lade Skoleskattens Størrelse for hver Familie afhænge af dens Børnetal. Vanskeligere for ham var det at imødegaa Hertugens skarpe Kritik af det foreslaaede S k o l e t i l s y n. Han fandt det alt for indviklet og savnede Regler for, hvorledes de forskellige Hjul skulde gribe ind i hverandre. Distriktskommissionerne var for store og uheldigt sammensatte, Amtskommissionernes Hverv for ubestemt og Medlemmerne af den øverste Direktion i Forvejen overbebyrdede med Forretninger. Det var desuden modsigende at stille denne Direktion under Kancelliet og dog lade Medlemmer af dette have Sæde i den. Biskoppernes Stilling var uklar og Provstens Visitats aldeles ufyldestgørende. Det Forsøg, man havde gjort paa at forene det gamle og det nye Tilsyn for lettere at skaffe det nye Indgang, var afgjort uheldigt. Hertugen vilde have en helt anden Tilsynsordning og — som han allerede tidligere havde foreslaaet Regeringen — i Spidsen for hele Kirke- og Undervisningsvæsenet »en Kirke-, Skole- og Studiedirektion«, et eget Kollegium af sagkyndige Mænd med umiddelbart Referat til Kongen, altsaa et Slags Kultusministerium med Ikke-Jurister paa de øverste Pladser. Reventlows Forsvar for den paatænkte Tilsynsordning var temmelig mat. Om Biskoppernes og Provsternes Stilling siger han: »Saaledes som Provsterne nu vælges, og deres Embedsforretninger findes bestemte, har Kommissionen ikke kunnet foreslaa, at de skulde udelukkes fra Tilsynet. Blive Provsterne engang det, de bør være, virksomme Opsynsmænd over Præsterne og Skoleholderne i deres Herreder, vil de rimeligvis blive de nyttigste Medlemmer af Amtskommissionerne«. De burde ikke vælges af Præsterne, men af Kancelliet blandt de dueligste Præster og lønnes med en Afgift af de store Præstekald. Biskoppernes Antal burde forøges, saa der blev een Biskop for hvert Amt; først da kunde de føre et virksomt Tilsyn med Præster og Skoleholdere. Men indtil dette skete, burde de blive i den Stilling, de var i.

En Brevveksling om Sagen mellem Hertugen og Greven bragte dem ikke nærmere sammen, og deres Ytringer om hinanden i Dagbøger og Familiebreve var prægede af gensidig Bitterhed. Det er forstaaeligt, at Kronprinsen er blevet noget betænkelig ved de stærke Udtalelser fra disse to

fremragende Mænd og derfor har ønsket at stille Sagen lidt i Bero. Han var desuden stærkt optaget af de udenrigske Begivenheder, som i disse og de følgende Aar bandt ham til Holsten. Om Erklæringerne, der blev afgivne direkte til Kronprinsen, er kommet Kancelliet for Øje, lader sig ikke afgøre. Det nævner dem aldrig i sine Forestillinger, og indtil for faa Aar siden har de slet ikke været i Kancelliets Arkiv, men i Krigsministeriet i en Pakke Varia fra Kronprinsens Civildepartement, sandsynligvis komne dertil fra Filialregeringen i Kiel. Paa den anden Side gjorde Kancelliet sig til Talsmand for flere af Hertugens Forslag, saa det har ikke været ubekendt med nogle af de Tanker, han fremsatte. Og sikkert er det i alt Fald, at hans Kritik af de foreslaaede Tilsynsautoriteter gjorde Indtryk paa Kronprinsen, medens Hertugens ubeherskede Iver for sin Studiedirektion, der endog bragte ham til at foreslaa Medlemmer til den i Efteraaret 1803, uagtet der ikke var besluttet noget om dens Oprettelse, maatte frastøde Kronprinsen, og samtidig indtraadte der af politiske Aarsager et køligt Forhold mellem de to Svogre, og derved blev Kronprinsen mere villig til at lytte til Reventlows Ønske om en Forandring i Provsternes Stilling som Skoletilsynsmænd.

P. C. Stemann.

Det var Biskop *Balle*, som gav Anledning til, at Sagen blev rejst paa ny. Landet over ventede man paa Skoleanordningen, og Kancelliet fik mange Erindringer herom. Ogsaa Balle klagede i sine Visitatsindberetninger 1803 og 1804 over, at man savnede Midler til at fremskaffe stadig Skolegang, og udtalte Ønske om, at Anordningen maatte indføres paa Prøve i hans Stift. Derfor sendte Kancelliet ham i September 1804 Kommissionens Forslag og bad ham sige, om det behøvede Ændringer for at passe til en foreløbig Indførelse paa Sjælland. Skønt det ikke var Meningen at forlange en egentlig Kritik over Forslaget, gennemgik Biskoppen det i alle Enkeltheder og gjorde paa flere Punkter en afvigende Opfattelse gældende, saa enten maa han være kommen paa andre Tanker, siden han 5 Aar før var med at underskrive Forslaget, eller ogsaa har han i Kommissionen i høj Grad maattet bøje sig for den reventlowske Side. Desuden fik han Amtmanden i Sorø, den senere Statsminister *P. C. Stemann*, »der var varm for Skolevæsenet og kyndig i Skolefaget«, til at erklære sig over det, og da ingen af disse Mænd brugte at sylte en Sag, forelaa deres Udtalelser allerede i Oktober s. A. for Kancelliet. Naar et Par Spørgsmaal undtages, var der ingen principielle Mod-

sætninger mellem Biskoppen og Amtmanden; deres Ændringer vedrørte mest Skolens ydre Forhold, og Stemanns Forslag, der var de mest indgribende, bar ikke blot Præget af hans myndige, bureaukratiske Tænkemaade, men ogsaa af hans juridiske Blik og praktiske Sans.

De var enige om, at Skolen burde have 3 opadstigende Klasser, at Forældre maatte ikke vilkaarlig holde Børn hjemme til Markarbejde Foraar og Efteraar og heller ikke udsætte Indskrivningen til Børnenes fyldte 8de Aar, at Skolemulkterne burde stige til 16 Sk., og at en almindelig Opfordring fra Prædikestolen om at holde Børn flittig til Skole var at foretrække for specielle Advarsler, at fattige Forældres Børn skulde have Skolebøger gratis og Skolekommissionen Regres til andre Forældre for sit Udlæg, at Bisperne skulde holde Visitats i selve Skolerne og Præsten helst undervise her nogle Timer om Ugen, at Lønnen burde ikke nedsættes for Lærere uden Eksamen, at de, der før havde haft Kaldsret til Degnekald, skulde for stedse bevare denne til det Skole- og Kirkesangerembede, som blev oprettet i den By, hvor Degnen havde boet, og at den personlige Skoleskat paa Tjenestefolk var meget uheldig. Denne Enighed gav sig Udtryk i Ændringer til vedkommende Bestemmelser.

Paa andre Punkter afveg deres Anskuelser. Stemann vilde straks have alle Degnekald nedlagt eller dog affattet Planer for deres Nedlæggelse, medens Balle vilde tage Nedlæggelsen lidt efter lidt, naar Embederne blev ledige. Biskoppen fremhævede Fordelene ved Heldagsskolegang og ønskede, at I. Klasse mødte 6 Eftermiddage om Ugen, II. Klasse 6 Formiddage og III. Klasse kun 2—3 Formiddage, medens Amtmanden vilde nøjes med henholdsvis 4, 3 og 3 halve Skoledage. Derved blev der Plads i Skolen 2 Eftermiddage om Ugen til Fortsættelsesundervisning for konfirmerede Karle og Piger. De skulde under Straf af Mulkt være pligtige at møde indtil deres 20de Aar. Dette kunde Balle aldeles ikke gaa med til, da det ikke blot var uigennemførligt, men ogsaa vilde lægge Skolen for Had. Han tiltraadte heller ikke Amtmandens Forslag om at idømme Mulkt for at forsømme Kirkegangen. Distriktskommissionernes Omraade vilde Biskoppen have indskrænket til eet Sogn, men Stemann foretrak flere. Ligeledes var han en bestemt Modstander af Balles Ønske om at give Provsten Sæde i Amtskommissionen, med mindre Provsterne blev udnævnt af Kancelliet under Hensyn til deres Indsigt i Skolevæsenet. Ved Fordelingen af Undervisningsstoffet mellem de forskellige Klasser vilde Stemann af en i og for sig berettiget Uvilje mod Katekismusterperiet have Luthers Katekismus ud af yngste Klasse; men da han vilde sætte et Kursus i deistisk Naturreligion i Stedet, talte Balle indtrængende for positiv Kristendom gennem hele Skolen og henviste til sine egne Erfaringer om det fornøjelige for Ungdommen ved en livlig Undervisning i Katekismus og Lærebog.

Skønt Kancelliet ikke havde forlangt denne Detailkritik, maatte det dog erkende, at flere af de fremsatte Bemærkninger fortjente at tages til Følge. Dette skete ogsaa for en Del ved den fornyede Gennemgang af Forslaget, som Kancelliet nu foretog. Det gik ind paa alle de Ændringer, om hvilke

Balle og Stemann var enige, undtagen de 3 opadstigende Klasser, den forhøjede Skolemulkt og Præstens Skoleundervisning. Ligesom Balle holdt det paa Hverdagsskolegang, dog at de ældste Børn om Sommeren kun mødte 2 Dage om Ugen, endvidere paa frivillig Aftenskole (Oplæsninger og Søndagsforedrag bortfaldt fuldstændig) og paa Kirkebesøg uden Mulkt. Senere var Kancelliet dog svagt nok til at give efter for en Henstilling fra Københavns Amts Skoledirektion om Mulktering af Forældre, der holdt deres Børn hjemme fra Kirken. Distriktskommissionen skulde kun omfatte eet Sogn. Kancelliet tiltraadte Balles Forslag om at give Provsten Sæde i Amtskommissionen, men optog tillige Stemanns Fremtidsplan, saaledes at det blev Kancelliet, som valgte Provsten blandt de Præster, der var mest interesserede for Skolevæsenet.

Endvidere indførte Kancelliet, der ikke længer talte noget Kommissionsmedlem i sin Midte, paa eget Initiativ en Række nye Bestemmelser: Skolealderens Begyndelse løftedes fra 5 og 6 til henholdsvis 6 og 7 Aar, Udenadslæsning blev ikke forbudt, Distriktskommissionen skulde kun bestaa af 3 Medlemmer (Skolepatron, Sognepræst og Skoleforstander) og Skoleudgifterne lignes efter Formue og Lejlighed ligesom den i 1803 paabudte Fattigskat; endelig skulde Degnetraven ydes som hidtil, selv hvor den var under det i Loven paabudte Kvantum. Begge de sidste Bestemmelser skulde lette Byrden for Hartkornet. Desuden blev der stillet lidt større Krav til nye Skolebygninger, nemlig 4 Alens Højde til Bjælkerne i Skolestuen, Vinduer, der kunde lukkes op, og Bræddegulv med Luftrum under. Endelig blev Benævnelserne »Skolelærer« og »Kirkesanger« lovfæstede i Stedet for de gamle Navne »Skoleholder« og »Degn«.

Men paa to Hovedpunkter foretoges et stort Tilbageskridt, saa at man fra de ideale Højder, hvor Kommissionen først bevægede sig, dalede ned til en yderst jævn Virkelighed, der ikke i mindste Maade ænsede Filantropismens Ønsker. I sine Bestræbelser for at knytte Udviklingen til det bestaaende gik man nu alt for langt tilbage i Bestemmelserne om U n d e r v i s n i n g e n og T i l s y n e t. Forslagets højtflyvende Maal for Undervisningen forandrede Kancelliet simpelt hen til: »Der skal i Skolerne undervises i Religion, Skrivning og Regning samt Læsning«. De andre Fag var som blæst bort; thi at man ved Læsningen burde benytte Bøger med et kort Begreb af Realfagene, og at man ikke maatte glemme Forstandsøvelser, var jo kun et maadeligt Surrogat for Kravene fra 1799. I Betragtning af de daværende tarvelige Lærerkræfter og de trange Vilkaar, under hvilke Skolen foreløbig maatte virke, var der dog Mening i at foretage et Tilbagetog paa dette Punkt, om end det havde været bedre at forholde sig paa samme Maade som i 1814 med det nye Fag Gymnastik, der blev obligatorisk, efterhaanden som Skolerne fik seminarieuddannede Lærere; thi det løfter Skolen at have et højere Maal at sigte efter, selv om det foreløbig ikke kan naas. Men intet retfærdiggør Omslaget i Bestemmelserne om Skolevæsenets Tilsyn og Bestyrelse. Her trængte Kommissionens Forslag til større Simpelhed og Klarhed, men i Stedet for at tilstræbe dette valgte man at vende tilbage til den gamle

Bestyrelsesform med uvæsentlige Ændringer. Medens det højere Skolevæsen fik sin egen Direktion 1805 (hvorved man paa dette Punkt imødekom Hertugen af Augustenborg, som blev Formand i denne), faldt den foreslaaede Direktion for de danske Skoler fuldstændig bort, uagtet dens Oprettelse var en Forudsætning for flere af Lovens Bestemmelser. Kancelliet saa selvfølgelig skævt til at faa sin Myndighed i Skolesager indskrænket ved den nye Overstyrelse, og især synes Etatsraad Lassen at have været en Modstander af den; thi Præsident Kaas udtalte sig gentagne Gange til Gunst for den. Kancelliet bar sig klogt ad: det gik ikke direkte angrebsvis til Værks, men henstillede til Kongens Overvejelse, om det ikke var unødvendigt at oprette Direktionen, saa længe Anordningen kun skulde indføres i Sjællands Stift og paa Fyn, hvor Biskop Hansen havde bedt om det, skønt det netop ved den første Gennemførelse især var ønskeligt at have en sagkyndig Overledelse.

Med disse Ændringer indstillede Kancelliet d. 4. Januar 1805 til Kongen, at Kommissionens Udkast indførtes paa Prøve i de nævnte to Stifter. Først d. 10. Juni 1806, altsaa 1½ Aar efter, gav Kronprinsen fra Hovedkvarteret i Kiel sit Samtykke til denne provisoriske Ordning, og til at Kancelliet beholdt Overbestyrelsen i Prøvetiden. Han tilføjede, at han vilde anse det for den væsentligste Forbedring i Skolevæsenets Ordning, om der i hvert Amt blev beskikket en duelig Provst, som fritoges for al præstelig Gerning, for at han udelukkende kunde anvende sin Tid og sin Opmærksomhed paa Tilsynet med Amtets Skoler og de øvrige rent provstelige Forretninger.

Nu foretog Kancelliet en ny Revision af Forslaget, og d. 10. Oktober 1806 forelaa Kongens Stadfæstelse paa det provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet i Sjælland, Fyn og Lolland-Falster. Det sidste Stift kom med efter Biskop Boisens Anmodning.

Ved Forordning af 5. December s. A. oprettedes Amtsprovst-Institutionen paa Sjælland og Fyn som Surrogat for Udkastets faglige Tilsyn. Amtsprovsterne skulde i første Række have Tilsyn med Almueskolerne og dernæst med Fattigvæsen, Præster og Kirker. Herved skrinlagdes Tanken om at give hvert Amt sin Biskop. Kancelliets Forhandlinger med Kronprinsen om denne Sag frembyder en karakteristisk Episode. Kronprinsen ønskede, at Hovedindtægten af nogle af de gode Præstekald, hvortil Kongen havde Kaldsret, blev anvendt til Amtsprovsternes Løn, medens en Vikar besørgede de præstelige Forretninger for Resten af Indtægten. Men Kancelliet vilde have Amtsprovsterne beskikkede til Sognepræster med Forpligtelse til at holde personel Kapellan. Derved kunde den nye Ordning hurtigere træde ud i Livet. Kancelliet har vel ogsaa frygtet for at faa særlige Tilsynsmænd, der ikke var Præster; thi herved kunde Tanken om en Generaldirektion let opstaa paany. Da Kronprinsen fastholdt sit Forslag, og Kancelliet blev ved sit, foretog det en snild Manøvre for at føre sin Vilje igennem. I Forordningen nævnes Kronprinsens Ordning som den principale og Kancelliets som foreløbig. Men i den Tid Amtsprovst-Institutionen

bestod, kom man ikke ud over den foreløbige Ordning, saa Kancelliet triumferede dog.

At Bisperne skulde vaage over, at Skolevæsenet blev fremmet og Hindringer for dets Virksomhed ryddet af Vejen, blev selvfølgelig kun et fromt Ønske, selv om man opfattede Paabudet saaledes, at de nærmest skulde føre Tilsyn med Præsternes Virksomhed for Skolevæsenet. Faktisk var det vedblivende, som det havde været fra Frederik den Fjerdes Tid, Præst, Provst, Biskop og Kancelli, der styrede Skolen, for saa vidt der var Tale om Styrelse. At denne Ordning ikke vakte nogen Kritik ved sin Fremkomst, hidrørte fra, at nogle af Tidens dygtigste Skolemænd fandtes blandt Bisperne og Amtsprovsterne.

VIII.

Da Omordningen af Landboforholdene stod forrest blandt Tidens Interesser, havde Reformiveren først kastet sig over Skolevæsenet paa Landet. Men Købstadskolerne trængte sandelig ogsaa til en Grundforbedring. Mænd med Almensans havde længe ønsket dette, baade for Ungdommens Skyld og for at ophjælpe Købstæderne, af hvilke mange fristede en tarvelig Tilværelse. Siden Resevitz 1773 skrev sin Bog om Borgerens Opdragelse, var der i Tidsskrifter og Pjecer fremsat mange Ønsker om Købstadskolernes Reform. De gik i en dobbelt Retning: dels ønskede man en forbedret Almueskole, svarende til den reformerede Landsbyskole, og dels en Skole for Middelstanden, der kunde fylde Kløften mellem Latinskole og Almueskole.

Foreløbig traf Regeringen kun faa almindelige Foranstaltninger for at ophjælpe Købstædernes Skolevæsen. 1802 fik de Tilladelse til at idømme klækkelige Mulkter for Skoleforsømmelser. Endnu mere virksomme overfor de vanskelige Elementer blandt Byungdommen var Bestemmelserne i Reglementet for Købstædernes Fattigvæsen af 5. Juli 1803. Efter det kunde de Forældre, som fik Fattighjælp, miste denne, hvis de lod deres Børn forsømme Skolen, og var der i Hjemmet Fare for moralsk Smitte, kunde Fattigkommissionen anbringe Børnene hos Plejeforældre under Fattigvæsenets Tilsyn. I Odense og flere andre Byer blev der for Fattigvæsenets Børn oprettet forenede Læse- og Arbejdsskoler. Til Fordel for Skolevæsenet nedlagdes s. A. de residerende Kapellanier, hvad der især kom Købstæderne tilgode. Som en Slags Erstatning herfor bestemtes det 1808, at Førstelæreren ved Borgerskolen skulde være ordineret Kateket, udnævnes af Kongen og oppebære Højtidsoffer foruden sin Løn. Fra Begyndelsen af Aaret 1806 fritoges Latinskolernes Lærere for Degneforretningerne og Disciplene for Kirkesangen i vedkommende Byer. Disse Hverv overgik nu til de danske Skoler.

Medens den almindelige Reform af Skolevæsenet lod vente paa sig, tog energiske Venner af Skolen Initiativet til grundige Forbedringer af enkelte Byers Skolevæsen. I Spidsen gik *Slagelse*, hvor de to pædagogisk interesserede Præster E. Hammond og F. Plum 1799 fik gennemført Planen for Byens Læse- og Arbejdsskole. Den minder om Planen for de

københavnske Fattigskoler, der blev til s. A. Undervisningens Øjemed sættes i at opvække Tænksomhed, skærpe Forstanden, berigtige Sproget, forædle Hjertet og danne Sæderne. Skolen havde 3 opadstigende Klasser og underviste i alle Realfag lige til Astronomi. Haandgerningsundervisningen var meget omfattende: en Spindemesterinde skulde lære Pigerne Spind, Strikning og Skræddersyning, medens Drengene af en Naalemager lærte at lave Hægter og Pibehytter og af en Bogbinder Paparbejde. Foruden de faste Lærere var der frivillige Kræfter til nogle Fag. Med Skolen var forenet en Arbejdsstue for fattige, baade voksne og Børn, samt en Skolehave. For at gøre Skolen til »et ret vigtigt Almenanliggende« skulde den bestyres af en

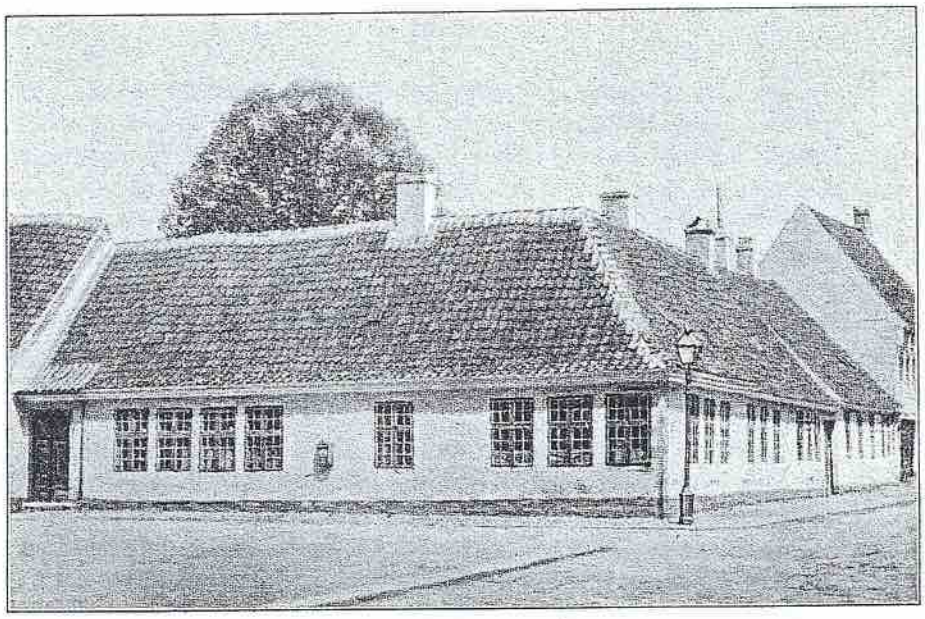

Skolen i Køge.

Skolekommission, i hvilken bl. a. en Læge og tre andre Borgere havde Sæde. Ved Tilvejebringelsen af Udgifterne brydes den gamle Tid med den nye her som i andre Købstæder. Hvad der ikke dækkedes af Skolepenge, blev udredet af Legater, af Hospitalet, Fattigkassen, Kirkerne og Kæmnerkassen. I andre Byer tyede man desuden til Degne- og Klokkerembeder, gamle Latinskoleindtægter m. m. for saa længe som muligt at undgaa den ilde sete Ligning. Skolen i Slagelse blev anset som en Mønsterskole, og dens Plan blev med Lempelser taget til Eksempel i flere af de Købstæder, som fik nye Skoleplaner, efter at Kancelliet i hvert enkelt Tilfælde havde givet den store Skolekommission Lejlighed til at udtale sig. Planen for *Køge*, der blev udstedt 1808, fik ved Kommissionens Gennemsyn et saadant Præg af dens Anskuelser, at den indeholdt Hovedtrækkene af det, der blev Lov for Købstæderne 1814. Derved blev den en Slags Norm, til hvilken man henviste andre Byer.

I nogle af disse nedsatte man Kommissioner til at omordne Skolevæsenet, saaledes i Odense, hvis Skoleplan skulde være en Rettesnor for de fynske Købstæder. Plum sammenfattede i »Egeria« det, som i ydre Henseende skulde gøres for Købstædernes Skolevæsen i følgende Hovedpunkter: »Man begynde kun med at optage Lister over den hele skolepligtige Børneflok, indrette i Forhold hermed Skole af ny eller udvide og forbedre de gamle, lønne Lærerne vel, men sætte dem under Opsyn og Inspektørerne selv under Ansvar, afskaffe Pogeskolerne, indføre et almindeligt Afgiftssystem og gøre Skolevæsenet til et ret vigtigt Almenanliggende«.

Under Behandlingen af Planerne for de enkelte Byer var det gaaet op for den store Kommission, at en tilfredsstillende Reform først kunde opnaas ved en almindelig Skolelov. Balle havde flere Gange sagt dette, og 1806 tog Kommissionen fat paa Arbejdet, efter at den gennem Kancelliet havde faaet Oplysning om Skoleforholdene i alle Købstæder i Danmark og Norge. Ligesom det var Skolereglementet for et lollandsk Gods, der fik væsentlig Indflydelse paa Affattelsen af Landsbyskoleloven, saaledes gav et Forslag af Biskop Boisen til nye Planer for Købstæderne i Lolland-Falsters Stift Anledning til at sætte Arbejdet paa Købstadskoleloven i Gang. Forslaget selv egnede sig ikke til Forhandlingsgrundlag. Kommissionen blev efter eget Ønske forstærket med Professor Saxtorph, Førstelærer paa Blaagaard og senere Forstander paa Jonstrup Seminarium, og fik en ny Sekretær i Cand. theol. A. C. Gierlew, der havde studeret Skolevæsen i Tyskland og Schweiz. Aaret før havde Dr. Münter med Rejsestipendium af Staten besøgt Borgerskoler i Berlin, Leipzig og andre tyske Byer, og de Erfaringer, han der havde vundet, i Forening med Saxtorphs pædagogiske Indsigt og sunde praktiske Blik var af ikke ringe Betydning ved det forestaaende Lovarbejde, for hvilket disse to Medlemmer var Hovedmændene. Allerede i det første Møde om denne Sag opnaaede Saxtorph Kommissionens Billigelse af Hovedtrækkene i Anordningen og tillige af et Forslag om, at der ved Blaagaard Seminarium blev oprettet en særlig Afdeling, hvor teologiske Kandidater og flinke Seminarister kunde uddannes til Købstadlærere. Der hengik dog omtrent 3 Aar, inden Kommissionen blev færdig med sit Lovudkast. De urolige Tider i Forening med Münters Udnævnelse til Biskop bidrog vel

Fr. Münter.

til at forhale Arbejdet. Enkeltheder ved Sagens Behandling kendes ikke, da der for disse Aar ikke findes nogen Forhandlingsprotokol i Kommissionens Arkiv.

For at tilvejebringe Enhed i den hele Skolelovgivning lagde Kommissionen det provisoriske Reglement til Grund for sit nye Forslag og foretog kun Afvigelser, hvor det var nødvendigt som Følge af de forskellige Forhold i By og paa Land. De større Købstæder skulde have to Slags Skoler: almindelige Borgerskoler for Smaafolks Børn og borgerlige Realskoler for Sønner af bedrestillede Familier. Først naar Børn var 9 Aar gamle og havde lært, hvad der krævedes i Borgerskolens yngste Klasse, maatte de optages i Realskolen, der i sine 2 Klasser med hver 6 Timers daglig Undervisning, fordelt paa Formiddag og Eftermiddag, havde Fagfordeling mellem Lærerne, medens de ved Borgerskolen havde hver sin Klasse. Der skulde betales Skolepenge i Realskolerne, og derfor maatte de kun oprettes i Byer, der havde saa mange velstaaende Familier, at disse kunde bære dem. Indtil Tiendeparten af Eleverne skulde have Friplads. De mindre Købstæder, hvis Forhold lignede Landsbyernes, maatte nøjes med een offentlig Skole, og vilde de alligevel have en udvidet Undervisning, kunde de føje en Klasse til som Overbygning paa de sædvanlige 2 Klasser i Borgerskolerne. I disse skulde Omfanget af Undervisningen være som i Landsbyskolerne, dog med Tillæg af Gymnastik og Haandarbejde. Naar det er blevet Brug at benævne Skoler med en udvidet Undervisning Borgerskoler, har dette ingen Hjemmel i Loven. Denne forstaar ved Borgerskoler kun Almueskoler i Købstæderne. Pigerne skulde undervises i kvindelig Haandgerning, og til Lærerinder vælges »anstændige Fruentimmer af sat Alder«. Nogensomhelst Seminarieundervisning for Kvinder tænkte ingen paa. Duelige Haandværkere skulde i »Industriskoler« oplære Drengene i Sysler, der øvede Haand og Øje og tillige forberede dem til deres tilkommende Virkekreds, altsaa Arbejder i Pap, Straa, Træ og Metal. Der maatte ikke ses paa, om Arbejdet gav Pengefordel: derfor opgav man at lade Drengene spinde og karte; tilmed ansaa man dette Arbejde upassende for Drenge. Baade i disse Bestemmelser og i flere af dem om Realundervisningen, for hvilken der blev givet en ret fyldig Undervisningsplan, var Lovforslaget langt forud for sin Tid. Da det

J. Saxtorph.

desuden vilde, at Realskolerne ikke blot skulde optage Realier og levende Sprog, men ogsaa være Handels-, Navigations- og tekniske Skoler, blev det umuligt at gennemføre dette Program, selv om de økonomiske Vanskeligheder ikke havde været. For Piger blev der ikke foreslaaet nogen højere Undervisning; Kommissionen mente, at de nødvendige Midler ikke kunde tilvejebringes, og at Middelstandens Døtre maaske bedre fik deres Uddannelse i Hjemmet.

Førstelæreren, baade ved Borger- og ved Realskolerne, skulde udnævnes af Kongen, de andre Lærere af Skoledirektionen efter Forslag af Skolekommissionen. Denne bestod af Sognepræst, Magistrat eller Byfoged og 2—3 Skoleforstandere, valgte af Skoledirektionen. Kommissionen havde opgivet sit tidligere Standpunkt, at Lærerpersonalet burde være repræsenteret i Skolekommissionen, efter at Forsøget paa at faa Landsbylærerne ind var glippet. Ved Realskolerne skulde Førstelæreren være en teologisk Kandidat, som havde gennemgaaet det paatænkte Kursus for Købstadlærere; de andre Lærere skulde have taget det samme Kursus og helst tillige have Universitetsdannelse.

Den skolepligtige Alder begyndte med det 5te Aar. Skolebøderne blev fastsat til 3, 6, 12 og 24 Sk. for hver forsømt Dag. Børnetallet i en Klasse maatte højst være 40 i Borgerskolen og 24 i Realskolen. Skoleudgifterne skulde tilvejebringes ved Ligning paa Formue og Lejlighed, for saa vidt andre Indtægter ikke strakte til. Lovforslaget optog kun Hovedtrækkene af den økonomiske Ordning, da der for hver Købstad skulde udarbejdes en Skoleplan, som indeholdt de nærmere Bestemmelser om Lærerlønnen og andre Enkeltheder, lempet efter de lokale Forhold. Var dette end rigtigt i Princippet, havde det dog til Følge, at altfor meget blev overladt til Myndighedernes Godtykke, da der var endnu mindre bestemt om Lærerlønnen end i Forordningen om Landsbyskolerne. Det hed sig kun, at den skulde »staa i Forhold til Skolelærerens vigtige og møjsommelige Arbejde«. Herved blev Afgørelsen ligesom paa Landet i mange Tilfælde til Skade for Skolen og Læreren.

Den 30. December 1809 sendte Kommissionen sit Forslag til Kancelliet. Dette fandt, at den skolepligtige Alder burde først begynde med det fyldte 6te Aar og Skolebøderne forhøjes til 6, 12 og 24 Sk. Desuden var det betænkeligt ved den foreslaaede Bestemmelse om, at ingen maatte antages til Lærer i Købstæderne uden at have bestaaet en særlig Prøve, da det havde lange Udsigter med det paatænkte Købstadlærerkursus, især siden Blaagaard Seminarium efter de engelske Soldaters Hærværk 1807 og de spanske Troppers Indkvartering Aaret efter var bleven flyttet til Jonstrup 1809. Kommissionen gik ind paa at sætte Skolealderens Begyndelse et Aar op, men fastholdt sin Mulktskala — »naar Skoledirektion og Kommission søge paa passende Maade at vække Indbyggernes Deltagelse for Skolevæsenets Forbedring, da vil denne kun sjælden behøve at bevirkes ved Lovens Strenghed« — og ligeledes med Styrke sit Krav til Købstadlærernes Fordannelse »i den fuldeste Overbevisning om, hvor vigtigt det er ved offentlig Prøve at forvisse

sig baade om Lærerens Kundskab og Gaver«, ligesom Kommissionen ogsaa i alle enkelte Tilfælde, hvor Mænd med akademisk Dannelse havde søgt om at faa Ret til Ansættelse ved offentlige Skoler, ufravigelig havde fordret, at de først skulde aflægge en Prøve ved et Seminarium. Overfor denne bestemte Modstand gav Kancelliet efter, hvorfor det i sin Forestilling til Kongen af 12. Maj 1810 om Forslagets Stadfæstelse fremsatte Ønske om, at Kommissionen fik Bemyndigelse til at foreslaa Oprettelse af et Kursus for Købstadlærere paa Jonstrup. Der hengik dog 3 Aar, inden Forslaget fik kongelig Stadfæstelse. Dette skete først d. 23. Juni 1813. Men Loven traadte ikke straks ud i Livet. Man paatænkte nogle Forandringer i det provisoriske Reglement for Landsbyskolerne, og da den Afdeling af Købstadskoleloven, der handlede om de almindelige Borgerskoler, havde næsten ganske samme Indhold, fandt Kancelliet det rettest, at de samme Forandringer foretoges her, inden den udkom.

Nogle af disse Ændringer, endog af ret indgribende Natur, var allerede foretagne ved Kongelig Resolution. Skolegangsordenen blev 1809 forandret saaledes, at hver Klasse skulde møde 3 hele Dage om Ugen i Stedet for 6 halve, ifølge et gennem flere Skolekommissioner og Skoledirektioner fremsat Ønske fra Befolkningen; thi herved kunde Børnene være til mere Nytte ved Landarbejdet, og der sparedes paa deres Klæder og Fodtøj, naar de kun skulde passere Skolevejen halvt saa ofte. Efter Indførelsen af Heldagsundervisning laa det nær, at man Aaret efter overlod til de stedlige Skolemyndigheder at gøre saadanne Forandringer i den daglige Skoletid, navnlig ved at lade den slutte tidligere om Eftermiddagen, som de efter Omstændighederne fandt passende, naar der blot ikke skete Afkortning i det samlede Timetal. Samme Aar blev Skolejorden tiendefri, og Kancelliet fik Bemyndigelse til at fastsætte Pension for Skolelærerenker indtil $^1/_8$ af Mandens Embedsindtægt. Endelig blev det 1811 bestemt angaaende Lærerlønnen, at Degneindtægterne skulde sættes til en rimelig Værdi og fragaa i det Beløb, der paalignedes til Skoleløn: en ikke ganske retfærdig Ordning, da Degneforretningerne var et Tillæg til Lærergerningen. I Almindelighed skulde Skolelønnen sættes til 6 Td. Rug og 10 Td. Byg *in natura* og 25 Td. Byg efter Kapitelstakst foruden Jord, Fourage og Brændsel, »dog at det maa være Kancelliet tilladt efter Omstændighederne at fastsætte en noget højere eller lavere Indtægt for dem«. Lønnen blev ansat i Korn, fordi man mente, at Landsbyskolelæreren ligesom Bonden burde rette sin Levefod efter Kornpriserne, og fordi Udredelsen af Lønnen herved blev mindre byrdefuld, naar Kornpriserne var lave. Naturalkornet i Forening med det, som Jordlodden gav, blev anset tilstrækkeligt til et Aars Underhold af Kornvarer for en middelstor Lærerfamilie. Endelig blev det om Ansættelsen bestemt 1812, at naar et Lærerembede var ledigt, skulde den kaldsberettigede henvende sig til Seminariet i vedkommende Stift og vælge en af dem, som Forstanderen foreslog ham.

Disse Bestemmelser skulde nu optages i Anordningen, samtidig med at denne blev undergivet et sidste Gennemsyn, og i denne Anledning raad-

spurgte Kancelliet Skoledirektionerne paa Øerne og Stiftsøvrighederne i Jylland. Derpaa forhandlede Etatsraad *Lassen*, Deputeret i Kancelliet, med de tre sjællandske Amtsprovster *Hammond*, *Hertz* og *Mønster*, som var »bekendt for at besidde grundige teoretiske Kundskaber i Skolesager og at vise ualmindelig Nidkærhed for Skolevæsenets heldige Fremgang« og tillige »ved deres Embedsstilling havde haft Lejlighed til paa det nøjeste at kende, hvorledes Reglementet kunde udføres i det praktiske«. Som Følge af disse Forhandlinger skete der en Del Forandringer i Anordningen, foruden at man optog i denne de siden 1806 udkomne Reskripter om Skolesager. Hvor Børnetallet var for stort til een Lærer, blev det tilladt at oprette Hjælpeskoler for yngste Klasse, altsaa en Art Forskoler. Denne fortræffelige Foranstaltning taber dog i Betydning, naar man af Motiverne ser, at Meningen var, at »en gammel Mand eller en vel oplyst Kone« kunde overtage Undervisningen i disse Hjælpeskoler. Da det paa mange Steder i Jylland var umuligt at gennemføre Bestemmelsen om, at Skolevejen ikke maatte være over en Fjerdingvej, blev det i disse Sogne tilladt at bevare Omgangsskoleholdet, kun maatte Læreren ikke som før gaa fra Gaard til Gaard for at holde Skole, men hvert Distrikt burde have en Skolebygning, og i en af disse skulde der indrettes Bolig for Læreren. De fastsatte Skolebøder af 2, 4 og 8 Skilling havde vist sig utilstrækkelige, da Bønderne paa sine Steder ikke havde betænkt sig paa at betale højeste Bøde for at kunne holde Børnene hjemme. Derfor blev Satserne forhøjede til 3, 6, 12 og 24 Sk., men Kancelliet vægrede sig ved at gaa til 48 Sk., som enkelte Amtsprovster ønskede. Om Gymnastikundervisning blev det efter en lang Forhandling bestemt, at de Lærere, som paa Seminariet var uddannede i dette Fag, ogsaa skulde undervise Børnene deri. Lærere, som ikke magtede Faget, kunde faa Vejledning paa det gymnastiske Institut i København. Desuden skulde der uddeles Præmier til flinke Lærere i Gymnastik og udarbejdes en Vejledning ved Undervisningen. I Skolekommissionens Sammensætning skete den betydningsfulde Forandring, at Sognepræsten blev Formand i Stedet for Skolepatronen. Dette blev motiveret ved, at Præsterne havde størst Indsigt i Skolevæsenet og mest Interesse for det, og at de som kongelige Embedsmænd ikke burde have Sæde under de Forvaltere og Skrivere, som i Proprietærens Fraværelse mødte for ham i Kommissionen, eller under de Bønder, som i nogle Sogne var Skolepatroner. Men det er tydeligt, at disse Bestemmelser er dikterede af Mistillid til Godsejerne, der langtfra alle gik i Reventlowernes Fodspor. Til at udrede Pensioner og Understøttelser til Lærere oprettedes Hjælpekasser i Stedet for de gamle Enkekasser: een for hvert Amt. De fik, hvad der indkom ved Salget af Degnekaldenes Boliger og Jorder, naar disse ikke behøvedes til de nye Skoler; desuden skulde Lærerne og Skolekasserne yde Bidrag til dem. Endelig vedtog man de nye Bestemmelser, at et Barns Skolegang kunde ophøre, naar det var 13 Aar gammelt og havde de befalede Kundskaber, og — efter A. S. Ørsteds Forslag — at Forpligtelsen til at benytte den

Anordning

for

Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark.

Frederiksberg, den 29de Julii 1814.

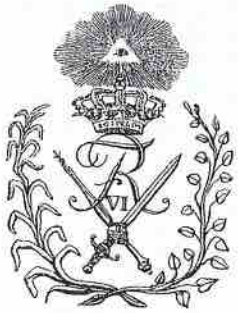

Kiøbenhavn.
Tryk hos Directeur Johan Frederik Schultz,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Vi Frederik den Siette, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenborg; Giøre vitterligt:

At, som det stedse blev en vigtig Gienstand for Vor landsfaderlige Omhu, at Statens tilvorende Ungdom betimeligen lærtes at kiende, hvad Enhver skylder Gud, sig Selv, og Andre, og hvorledes Han, ved retteligen at bruge sine Evner, kunde blive gavnlig for Borgersamsundet; saa have Vi, med lige Nidkierhed som Danmarks fremfarne Konger, bestræbt Os for, at Almue- og Borger-Skolevæsenet, ikke mindre end det lærde Skolevæsen, maatte bringes til mueligste Fuldkommenhed.

En Plan er saaledes forlængst bleven lagt, til en hensigtsvarende Inddeling af Skolediſtricterne paa Landet, og til de faste Skolers Formerelse og Forbedring; de Midler ere nøie grandskede, ved hvilke stadig Skolegang og behørigt Opsyn med det hele Almue-Skolevæsen kunde fremmes; at duelige Lærere dertil kunde dannes, var Øiemedet med de flere Skole-Seminariers Oprettelse; og paa det, at Ungdommens troe Veiledere kunde arbeide med Lyst, bleve deres Kaar bestemte, og Kilder til deres passende Lønning omhyggeligen opsøgte.

offentlige Skole bortfaldt for alle, som paa anden forsvarlig Maade sørgede for deres Børns Undervisning.

Med disse Ændringer blev de to Anordninger den 29. Juli 1814 forelagt Kongen til Underskrift paa Frederiksberg Slot. Mærkværdigt nok har ogsaa Christian den Sjettes Skoleforordning af 1739 faaet Kongens Underskrift paa Frederiksberg. Dengang var Christiansborg under Ombygning, og i Frederik den Sjettes Tid endnu ikke genopført efter Branden 1794. Den følgende Maaned fik Hertugdømmerne en tilsvarende Skolelov.

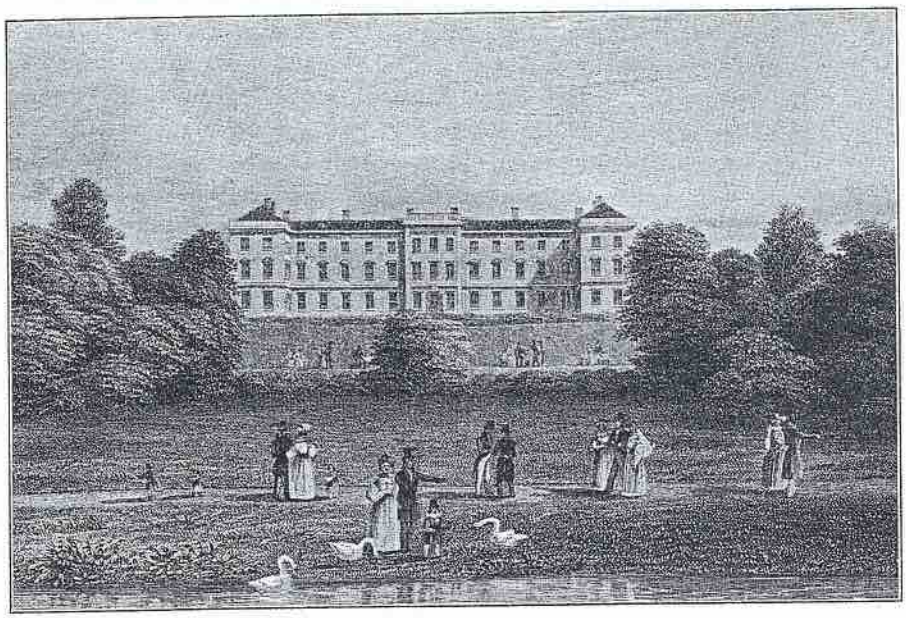

Frederiksberg Slot.

Sagen om Købstadlærernes Uddannelse løb ud i Sandet. Der var ikke Enighed i Kommissionen om Ordningen. Flertallet vilde henlægge dette Kursus til Jonstrup, men Reventlow vilde have det i København, og desuden var Statens finansielle Forhold saa elendige, at enhver Udgift, der ikke var strengt nødvendig, maatte undgaas. Det endte derfor med, at Sagen 1815 blev udsat indtil videre, og herved bortfaldt Fordringen om særlig Uddannelse for Købstadlærerne.

IX.

Sidst i Rækkefølgen tog Lovgivningen sig af Københavns Skolevæsen, der laa udenfor den store Skolekommissions Omraade og frembød særlige Forhold, som gjorde Reformarbejdet vanskeligere. De offentlige Skoler var delt i Grupper under forskellige Autoriteter, Privatskolerne spillede en større Rolle end i nogen anden By, og de idelige Flytninger gjorde det næsten umuligt at føre Tilsyn med Skolerne og holde Kontrol med, at Forældrene overhovedet lod deres Børn undervise.

Hovedmanden for Skolereformen her var Dr. phil. *F. Plum*, Sognepræst ved Frue Kirke og Stiftsprovst 1803—11. Han var baade teoretisk og praktisk set en fremragende Skolemand, og saa anset, at Hertugen af Augustenborg vilde have ham til Overskoledirektør for Folkeskolen, og han blev til Dels kaldet til København, fordi han var en varm Tilhænger af Pestalozzi, for hvem Kancellipræsident F. Moltke siden sit Besøg i Burgdorf nærede stor Beundring.

Efter gentagne Forhandlinger med Sognepræsterne, som paa Grund af deres mange kirkelige Forretninger ikke tog sig saa meget af Skolevæsenet, som Plum ønskede, og derefter med Biskop Balle og Holmens Provst V. K. Hjort, sendte Plum d. 24. Juni 1807 et Forslag om Organisation af Skoletilsynet i København til Biskoppen med Anmodning om at lade det gaa videre til Kancelliet. Efter dette Forslag skulde Provster og Præster tilse alle Elementarskoler, d. e. Kirke- og Fattigskoler samt mindre Privatskoler, for saa vidt de ikke havde en særlig Bestyrelse, og give aarlig Indberetning om dem. Sognepræsterne skulde overhøre Lærerne inden deres Ansættelse og føre officielle Lister over alle, som var berettigede til at holde Skole; thi ingen uautoriserede maatte taales. Balle udtalte sig mod enkelte af Plums skrappe Bestemmelser om Tilsynet, fordi de gik Lærernes Frihed for nær, men indtog for øvrigt en noget tilbagetrukken Stilling i denne Sag, da man ikke vilde anerkende hans Ret til som Biskop at visitere i København; desuden var han bøjet af Alder og Familiesorger. Han henstillede dog til Kancelliet at tilvejebringe en almindelig Skolelov for København, og hertil sluttede Magistraten sig.

Fjendtlighederne i 1807 forsinkede Sagen. Ved Bombardementet blev mange Skoler ødelagt, saa at endnu flere Børn end hidtil gik om uden Undervisning. Man saa hele Skarer af dem drive om paa Gaderne uden at have noget at tage sig til. Assessor Bärens, der som Medlem af Fattigdirektionen var nøje kendt med disse Forhold, erklærede, at Københavns Skolevæsen stod langt under Købstædernes og Landets. »Det er utroligt, hvor mange Børn der holdes fra Skole i den tidlige Alder. Dersom man kunde faa en paalidelig Oplysning om alle Børn mellem 4 og 15 Aar, der ikke søge Skole, vilde man sikkert forfærdes over det store Antal.« Kun 16 pCt. af Befolkningen under 20 Aar søgte Skolen i 1808. Overfor denne Situation kunde den nidkære Plum ikke staa ørkesløs. Han henvendte sig til Kancelliet, som bad Fattigdirektionen lade et Par af sine Medlemmer sammen med Stiftsprovsten og nogle af Stadens Præster overveje, hvorledes der kunde raades Bod paa disse triste Forhold. Denne Undersøgelseskommission holdt mange Møder og indkaldte de brandlidte Familier til Afhøring. Alene blandt dem var der 676 Børn uden Undervisning; nogle af disse, der var nærved Konfirmationsalderen, kunde aldeles ikke læse. Kommissionen foreslog Magistraten at optage disse Børn i de bestaaende offentlige eller private Skoler; men da Magistraten intet vilde yde af Stadens Kasse, men vælte hele Udgiften over paa Regeringen og private Bidragydere, ja endog vilde ty til Bækkener ved Kirkedørene og »Fondet for de kvæstede fra 2den April«,

gik Sagen foreløbig i Staa, hvorfor Kancelliet i August 1809 bad den kort før nedsatte Kommission til Skolevæsenets Organisation om at tage sig af den. Under Plums Ledelse blev der for en Del af de vagabonderende Børn indrettet Aftenundervisning i Fattigvæsenets Skoler. Lærerne ved disse overtog Arbejdet for 1 Mark Timen. Da de frivillige Bidrag slap op, maatte Plum i April 1810 søge Kancelliet og Magistraten om Hjælp, indtil en almindelig Ordning af Stadens Skolevæsen kom i Stand.

Imidlertid havde den store Skolekommission i sin Erklæring af 30. Juli 1808 over Plums Tilsynsforslag sluttet sig til Balles Ønske om en almindelig Reform af Københavns Skolevæsen, og skønt Kancelliet ikke fandt dette nødvendigt, resolverede Kongen d. 15. April 1809, at der skulde nedsættes en K o m m i s s i o n, bestaaende af Medlemmer af Magistrat, Fattigdirektion og Gejstlighed til at udarbejde et F o r s l a g t i l e n A n o r d n i n g f o r S t a d e n s S k o l e v æ s e n. Magistraten delegerede Overpræsidenten, Baron *F. Adeler*, og Borgmester, Konferensraad *M. Hiorthøy*, Fattigdirektionen Konferensraad *Ove Malling*, Deputeret i Generaltoldkammeret og Medlem af flere Kommissioner om københavnske Forhold, og Justitsraad *J. H. Bärens*, Medlem af Fattigdirektionen. Kancelliet udnævnte Stadens Provster *F. Plum* og *V. K. Hjort*, og ved Kgl. Kommissorium af 7. Juli 1809 fik de det nævnte Hverv. Lige ved Aarets Udgang blev Sjællands nye Biskop, Dr. *F. Münter* udnævnt til syvende Mand i Kommissionen; men han fik intet at sige, og de fem andre ikke meget. Det var Plum, som havde den aldeles afgørende Indflydelse.

Fr. Plum.

Han havde særlig Opfordring til at fremskynde Kommissionens Arbejde derved, at det ikke var lykkedes ham og Bärens at skaffe mere end Fjerdeparten af de brandlidtes Børn Undervisning i de Aftenskoler, der var indrettet i Fattigskolernes Lokaler. Henved 500 af dem foruden mange andre gik for Lud og koldt Vand. Ove Malling tilbød d. 15. August at ville nedskrive sine Tanker om Skolevæsenets Ordning og forelægge dem for Kommissionen. Men Plum kom ham i Forkøbet. Allerede i næste Møde, 14 Dage efter, fremlagde han et Forslag til et Skolereglement, fik de første Paragraffer af dette behandlet samme Dag og fortsatte uafbrudt i de følgende 6 Møder, indtil Kommissionen d. 16. November var færdig med 1ste Behandling.

Med de fornødne Lempelser fulgte man de Grundtanker, der indeholdtes i det provisoriske Reglement, i Skoleplanerne for enkelte Købstæder og især i Planen for Københavns Fattigskoler af 1799. Efter de i Møderne faldne Udtalelser blev Plums Udkast ændret og cirkulerede derefter blandt Medlemmerne. 2den Behandling foregik paa 3 Møder i Foraaret 1810, og endelig samledes Kommissionen d. 10. Maj til en sidste Overvejelse af Forslaget og af den Forestilling til Kongen, der ledsagede det, da det d. 5. Juni indgik til Kancelliet. Der medfulgte ikke som ved Landsby- og Købstadskoleloven noget Udkast til en fælles Instruks for Lærerpersonalet, fordi Forholdene var saa forskellige ved de enkelte Skoler. Direktionen ønskede blot Fuldmagt til foreløbig at instruere Lærerne i Overensstemmelse med Reglementets Grundsætninger.

At den nye Ordning vilde koste Penge, var man klar over; thi da Stadens Økonomikommission i September 1809 forespurgte, om Kommissionens Forslag vilde medføre forøgede Udgifter, fik den det Svar, at en betydelig Reform af Almue- og Borgerskolevæsenet vilde være uundgaaelig nødvendig, og at denne kunde ikke iværksættes uden meget anselige Bekostninger. Kommissionen gjorde dog intet Overslag over, hvor dyr Reformen vilde blive.

Det var klart, at Præsterne alene kunde umuligt overkomme Tilsynet med de 142 offentlige og private Elementarskoler, som ifølge Rodemestrenes Fortegnelser fandtes i Byen. Alene i Frue Sogn var der 32 og i Trinitatis 38. Derfor skulde der i hvert Sogn oprettes en Skolekommission, der foruden Præsterne som fødte Medlemmer bestod af nogle »gode og velsindede Mænd«, som Direktionen valgte blandt dem, Præsterne foreslog. Antallet var ubestemt; det skulde afhænge af Skolernes Antal og Beskaffenhed; thi Medlemmerne maatte dele Tilsynet imellem sig. Den Autoritet, der styrede hele Byens Skolevæsen, skulde ikke som i Købstæderne føre Navn af Skolekommission, men Direktionen for Almue- og Borgerskolevæsenet i Lighed med Direktionen for Fattigvæsenet. Om dens Sammensætning blev der, mærkelig nok, ikke taget nogen Bestemmelse. Medens Direktionen skulde tage sig af alle Skoler, gjaldt dette ikke Kommissionerne. De havde intet at gøre med de Skoler, der havde særlige Bestyrelser.

Skolens Øjemed blev angivet Ord til andet som i Planen af 1799. Børnene skulde ikke blot vejledes til Kundskaber og Færdigheder, men tillige dannes til gode Mennesker og nyttige Borgere. Til Opnaaelse af dette Formaal blev der givet omfattende Bestemmelser for Undervisning og Disciplin. Der optoges i Reglementet en detailleret Undervisningsplan, som tydeligvis er forfattet af Plum med Bistand af Bärens. Den viser Paavirkning af baade Rochow og Pestalozzi. Undervisningen skulde begynde med lette Samtaler om Ting, som Læreren viste Børnene, og med Fortælling af Smaahistorier. Disse Iagttagelses-, Forstands- og Taleøvelser skulde fortsættes gennem alle Klasser. Ved Haandarbejde og Legemsøvelser betonedes ligeledes den formelle Dannelsesværdi, medens Hensynet til det nyttige blev holdt i Baggrunden. Foruden disse Discipliner gav de to laveste af Skolens 3 opadstigende Klasser Undervisning i de gamle Almue-

skolefag samt Fædrelandshistorie, Geografi og »almennyttige Kundskaber«, medens der i tredie Klasse, hvis Benyttelse var frivillig, tilføjedes som nye Fag, Tegning, Naturhistorie, Naturlære, Astronomi, Teknologi, Geometri, Verdenshistorie, Kendskab til Landets Love og endelig Tysk. Pigerne slap for det sidste Fag og fik de andre i ringere Omfang. De alt for vidt gaaende Fordringer i denne Klasse, der staar som en Anakronisme, dobbelt paafaldende under Byens elendige økonomiske Forhold, synes uden tilstrækkelig Overvejelse at være overført fra Planen af 1799. Man har villet oprette en Klasse, der svarede til de foreslaaede Realklasser i Købstæderne, uagtet det paa Forhaand maatte være indlysende, at disse Krav ikke kunde virkeliggøres. Derimod var der god Mening i, at alle Børn skulde bade og Drengene lære at svømme. En Skoles tre Klasser kunde findes paa eet Sted eller i flere Bygninger; men spredte Klasser skulde sættes i Forbindelse med hverandre, saa at Børnene kunde flyttes op fra den ene til den anden. Ingen Skole maatte have over 200 Børn i alt; men Børnetallet i hver Klasse skulde bestemmes af Direktionen. I ældste Klasse var Kønnene adskilt; men i 1ste og 2den Klasse kunde de være samlede. Medens Undervisningstiden uden for København var nøje bestemt, blev den i Hovedstaden ganske overladt til Skoleautoriteterne. De kunde oprette Heldags-, Halvdags- og Aftenskoler, alt efter Haandværkeres og Arbejdsfolks Lejlighed.

Ogsaa i Spørgsmaalet om Skolepenge var der en Modsætning mellem København og det øvrige Danmark, hvor al offentlig Elementarundervisning var gratis. I Hovedstaden skulde dette vel ogsaa være Tilfældet i Almindelighed; men Forældre, som havde Raad, og især hvis deres Børn gik i 3die Klasse, burde ikke fritages for »en Udgift, hvortil de selv først og fremmest ere pligtige«. At paalægge Medborgere at betale for disse Børn, vilde være uretfærdigt. Skolepengene i øverste Klasse havde et Sidestykke i den Betaling, man samtidig indførte i Latinskolerne og i Købstædernes Realklasser; men at ville kræve Betaling i de lavere Klasser var et Tilbageskridt i Sammenligning med Halvfemsernes demokratiske Tænkemaade. De Børn, som fik fri Undervisning, skulde ogsaa have Læse- og Lærebøger gratis. Mødte Børn i Skolen i meget slet Paaklædning, blev Forældrene advarede, og hjalp dette ikke, blev der anskaffet Klæder mod Regres til Forældrene eller Erstatning af Fattigvæsenet.

Eksamen skulde kun holdes een Gang om Aaret, men nye Børn indskrives baade Paaske og Mikkelsdag. Da der ingen Inspektørpladser oprettedes, skulde Skolekommissionen ligesom i Købstæderne bestyre Skolerne og føre Tilsyn med Skolegangen. Ved Anmodninger om Fritagelse maatte Forældrene derfor henvende sig til det Skolekommissionsmedlem, som havde det særlige Tilsyn med Skolen, og den skriftlige Tilladelse, han gav, skulde afleveres til Læreren.

Undervisningspligten blev indskærpet meget eftertrykkelig paa Grund af »den Uvilje, hvormed mange Forældre, især af den lavere Borgerklasse, lade deres Børn nyde Undervisning, endog den, der gives dem frit, den Ligegyldighed og Forsømmelse, de ofte vise i deres Børns Opdragelse og Skolegang«. Alle Forældre skulde lade deres Børn søge Skole eller nyde

Hjemmeundervisning. Havde de lært, hvad der fordredes i 2den Klasse, kunde de fritages for Skolegang indtil Konfirmationen imod at møde til Aarsprøven. Viste det sig, at de var gaaede tilbage i Kundskaber, skulde de atter søge Skolen, og tilsvarende Forpligtelse indtraadte for hjemmeundervisteBørn, der ikke holdt Skridt med 1ste og 2den Klasse. For at overholde Bestemmelserne om Skolegangen skulde der hvert Foraar optages Lister over skolepligtige Børn, og Husværterne var pligtige at opgive alle Børn i deres Ejendomme. For Skoleforsømmelser og andre Forseelser mod Skolen kunde Direktionen idømme Forældre Bøder af indtil 10 Rd.: et nyt Vidnesbyrd om, at man fandt det nødvendigt at optræde med Strenghed overfor Forældrenes Ligegyldighed.

Ældre Børn skulde gaa i Kirke med en af deres Lærere, men Udeblivelser straffedes ikke med Mulkt. »Konfirmationen maa især blive Staten Borgen for, at intet ungt Menneske indledes til Borgersamfundet uden at være i Besiddelse af de fornødne Elementarkundskaber«. Derfor skulde den Konfirmationsprøve, som Københavns Præster 1809 blev enige om at holde, nu foretages af Skolekommissionen med ethvert Barn, som indstillede sig til Forberedelse. Havde et Barn ikke naaet Maalet for Skolens 2den Klasse, skulde det afvises. Foreløbig maatte man dog lempe Fordringerne efter »den mest forsømte Ungdom«, der langtfra kunde tilfredsstille Minimumskravet, som var at have taalelig Religionskundskab, kunne læse, regne i Hovedet og skrive en nogenlunde rigtig Diktat. Som Tilbygninger til den egentlige Børneskole kunde der oprettes Opsynsskoler for Smaabørn og Søndagsskoler for konfirmerede.

Af L æ r e r e o g L æ r e r i n d e r krævedes ingen bestemt Fordannelse. De skulde for Direktionen godtgøre deres Duelighed til Undervisning, enten ved fremlagte Vidnesbyrd eller ved at underkaste sig en Prøve, hvis tarvelige Fordringer stod i en besynderlig Modsætning til den vidtgaaende Undervisningsplan. Hverken Lønnen eller Pensionens Størrelse nævnes med et Ord.

U d g i f t e n til Skolevæsenet skulde, for saa vidt den ikke blev dækket af Skolepenge og Legater, udredes af Stadens Kasse og tilvejebringes ved Ligning sammen med andre Skatter; thi »en ny Skat vilde maaske opvække Misnøje i de lavere Borgerklasser, hvor det velgørende i Skoleundervisningen hverken ses eller erkendes«. Selv private Skoler kunde faa Hjælp af det offentlige, naar Direktionen fik Tilsyn med Anvendelsen. For øvrigt skulde Privatskoler med Hensyn til Elementarundervisning følge den for de offentlige Skoler foreskrevne Fremgangsmaade. Vilde nogen oprette en ny Privatskole, maatte Planen for denne først godkendes af Direktionen, der ogsaa havde Ret til at prøve Lærerne, inden de traadte i Virksomhed.

Om enhver Skole, offentlig eller privat, skulde der ved Aarets Udgang indsendes en Beretning til Direktionen, som paa Grundlag af disse Oplysninger affattede en Aarsberetning til Kongen om det hele Skolevæsen i København, og denne Beretning skulde trykkes og offentliggøres.

Da Kommissionens Forslag ikke blot tog et selvfølgeligt Hensyn til de særlige Forhold i København, men paa adskillige Punkter uden tilstræk-

kelig Grund afveg fra de Grundsætninger, der havde været ledende for Skoleordningen udenfor Hovedstaden, havde flere af Kancelliets Medlemmer, som det ses af deres Notater under Sagens Cirkulation, en hel Del Indvendinger imod Enkeltheder i Forslaget. De begrænsede dog deres endelige Kritik til nogle faa Punkter. Kommissionen stillede sig temmelig overlegent og afviste Kancelliets Indvendinger paa een nær, nemlig den, at Skolekommissionerne hellere burde oprettes for »Menigheder« end for »Sogne« af Hensyn til Reformerte, Katolikker, Jøder og de tyske Menigheder.

Kancelliet fandt Bestemmelserne om Undervisningen altfor detaillerede i en Kgl. Anordning og henviste som Mønster til det tilsvarende Afsnit i Købstadanordningen. Men Kommissionen kritiserede dette og fastholdt sit Standpunkt, da den ikke havde foreslaaet nogen Anordning, men kun et Reglement, der i Lighed med det provisoriske Reglement af 1806 ikke skulde underskrives af Kongen, men blot konfirmeres, og derfor godt kunde indeholde en Undervisningsplan.

Overfor Kancelliets Indvendinger mod den store Myndighed, der blev indrømmet den københavnske Skoledirektion i Sammenligning med Landets andre Direktioner, holdt Kommissionen paa, at dette var nødvendigt i Hovedstaden, »hvor Tænkemaaden, især i de lavere Klasser, er langt anderledes end i andre Købstæder og paa Landet, og hvor de Hindringer er utallige, der lægges i Vejen for Skolegang og Arbejdsomhed«. Her maatte Skoledirektionen have Midler til at gennemføre Reglementets Bestemmelser med Kraft og Hurtighed, og da Direktionen blev valgt af Kongen og stod ham og Kancelliet til Ansvar for sine Handlinger, kunde man trygt lægge den foreslaaede Myndighed i dens Haand.

Mod et Par Indvendinger af mere almindelig Natur, nemlig at Skolepligten burde begynde et Aar senere og Paabudet om Pigernes Badning bortfalde, hævdede Kommissionen, at under Hovedstadsforhold kunde Skolepligten godt begynde med det fyldte 6te Aar, og at Skolen burde opdrage Børn til Renlighed. Da Smaafolk ikke elskede denne Dyd, og de indskrænkede Forhold i Hjemmet forbød dem at vaske Børnene grundigt, burde Skolen gøre det, ligesom det var sket ved Fattigvæsenets Skoler siden 1799. Det havde desuden den Fordel, at Skolen derved kunde føre Kontrol med, at Børn, der havde Udslæt, kom under Kur.

I de allerfleste Dissenspunkter gav Kancelliet efter, da det d. 23. Januar 1811 gjorde Forestilling til Kongen om denne Sag. Skoledirektionen beholdt sin store Myndighed »i Særdeleshed med Hensyn til de værdige og af Deres Majestæt betroede Mænd, hvoraf denne Direktion stedse kunde ventes at ville bestaa«. Kongen gav sit Samtykke d. 17. August s. A. og bemyndigede Kancelliet til at udfærdige Reglementet. I sin endelige Affattelse blev dette bifaldet af Kongen d. 18. Oktober 1813 og kundgjort d. 29. Juli 1814.

X.

I de nærmeste Aar efter 1814 skulde Skolelovene føres ud i Livet. Men i saa Henseende var Forholdene nu langt ugunstigere, end

da Reformbevægelsen opstod i Slutningen af det 18de Aarhundrede. Dengang havde Danmark en opadgaaende Periode; nu gjorde Fattigdommen efter Krigen og de abnorme Prisforhold ethvert nyt Paalæg byrdefuldt, og uden forøget Udgift kunde den nye Ordning ikke gennemføres. Dertil kom Oplysningstidens aandelige Fallit. De store Veksler, man havde trukket paa Slægtens Genfødelse ved en forbedret Opdragelse, var langtfra bleven honorerede, og denne Fiasko var ligesaa hæmmende som det materielle Tryk. Kongens tidligere Interesse for Skolevæsenet var stærkt kølnet. Kun blandt den ældre Slægt, især af Præster, fandtes endnu ivrige Skolevenner. Endelig savnedes for en stor Del de rette Mænd til at gennemføre Reformen. Kancelliets Embedsmænd saa bureaukratisk paa Opgaven og savnede Lokalkundskab. I København var der Slaphed og Raadløshed hos Direktionen, og i Provinserne regerede myndige Amtsprovster, der med Fasthed, men ogsaa tit med Hensynsløshed søgte at udføre Anordningens Paabud uden tilbørlig at ænse hverken Skolekommissioner eller Lærere, endsige Befolkningens Vilkaar og Synsmaade. Det var en stor Fejl, at Regeringen mente at kunne gennemføre Skolelovene alene ved sine Embedsmænd uden at gøre Forsøg paa at vinde Befolkningens Forstaaelse og Sympati for den nye Ordning. Ved Lovbud og Kontrol mente man at kunne organisere Skolevæsenet og tænkte ikke paa, at de døde Former skaber intet Liv. Hverken Lærerne eller de lokale Autoriteter fik tilbørlig Frihed til levende og selvstændig Virksomhed, men maatte lade sig alt foreskrive. Mange af en senere Tids Klager over Anordningerne af 1814 rammer ikke disse selv, men den Maade, hvorpaa de blev sat i Værk.

Frederik VI.

Paa L a n d e t klagede Proprietærerne over de forøgede Udgifter til Skolevæsenet, og mange Præster over Afgiften til Seminariefonden og Amtsprovsternes Løn. Men det uheldigste var, at den store menige Befolkning paa de fleste Steder var ugunstig stemt mod Skoleanordningen, som ikke blot paalagde nye Byrder, men brød med gamle Sædvaner og indskrænkede Forældrenes Raadighed over Børnene. Paa Øerne havde man siden 1806 begyndt at vænne sig til den nye Tingenes Tilstand, men i Jylland, hvor Hjemmeundervisning og Omgangslærere endnu var almindelige, og Sommerskolegang næsten ganske ukendt, var Modstanden langt stærkere. Det haardt betyngede Hartkorn, hed det sig, kunde ikke bære Udgiften til Lærerløn og Skolebygninger. Om Sommeren kunde Bonden ikke undvære sine

Børns Medhjælp, især i de Egne, hvor Kvæget græssede paa Heder og Moser, der ikke kunde indhegnes. Fattigfolks Børn kunde ikke faa Tjeneste om Sommeren, naar de skulde passe Skolen. Forældrene vilde nødig købe Skolebøger, og Nytten af nye Undervisningsfag, især Gymnastik, forstod man ikke. Hvad Lektielæsning i Hjemmet skulde til, naar Børnene dog gik i Skole, var ogsaa ufatteligt for mange Forældre. Endelig saa den Del af Almuen, der i mindre Grad var bleven paavirket af Oplysningstiden eller som »de stærke Jyder« stillede sig i Modsætning til den, noget skævt til den nye aandelige Paavirkning gennem Skolen, der fjernede sig saa langt fra Fortidens Tankegang.

Den udbredte Misfornøjelse var nærved at standse hele Reformarbejdet 1816. Som Følge af en Klage fra et Sogn i Jylland over Byrderne ved det nye Skolevæsen fik Kancelliet Forespørgsel fra Kongen, om man ikke paa sine Steder gik hurtigere frem med Iværksættelsen af Skoleanordningerne, end det var ønskeligt efter de vanskelige Tidsforhold. I sin Betænkning af 21. Juni 1816 tog Kancelliet indtrængende til Genmæle mod Klagerne. Det fandt, at der kun var tilvejebragt de mest uundværlige Betingelser for et vel indrettet Skolevæsen. Passende Løn maatte skaffes, og hvor Degnetraven, som Loven krævede, var $^1/_3$ mod Præstens Tiende, var den i Forening med de øvrige gamle Indtægter tilstrækkelig til anordningsmæssig Løn. Men hvor Degnetraven var mindre, eller Skolelæreren ikke havde overtaget det gamle Degneembede, var en Forhøjelse uundgaaelig; dog kom Beboerne her ikke til at udrede mere end andre og kun, hvad Danske Lov forlængst havde fastsat som det normale. Desuagtet havde Kancelliet i mange Tilfælde nedsat Lønnen, ladet Skolevejen være over $^1/_4$ Mil eller en Lærer have mere end 100 Børn i sin Skole og desuden begrænset Fordringerne til Skolegang, saaledes at ældste Klasse kun var pligtig at søge Skolen 18 Uger om Aaret og yngste Klasse kun 23 Uger. Vel behøvede Bønderne Medhjælp af deres Børn ved Markarbejde og Vogtning, men »naar man alvorligen vil Skolevæsenets Forbedring, maa man ogsaa ville, at den fornødne Tid til Undervisningen anvendes«. Kancelliet mente, at Modstanden især kom fra de Herremænd, der ikke besad Reventlowernes Interesse for Skolen; »nogle af dem ville vel eller lade som de ville et forbedret Skolevæsen; men de ville det ikke saaledes, som Deres Majestæt har befalet, men paa deres egen Maade« som i 1740, da alt blev overladt til Proprietærernes Afgørelse. Derimod fik Gejstligheden Ros for den Iver, som den i det hele viste for Skolesagen. Kancelliet fraraadede derfor at gøre væsentlige Forandringer i Skoleanordningen udover det at indskrænke Sommerskolegangen, der ved Plakat af 27. August 1818 blev sat til 1 hel eller 2 halve Dage om Ugen for Børn af ældste Klasse, imod at de i Vinterhalvaaret gik 4 Dage om Ugen, og yngste Klasse omvendt. Det lykkedes Kancelliet at berolige Kongen, og hvor forsigtigt og langsomt det gik frem, vil skønnes deraf, at 1816 havde det kun approberet Tredieparten af Landsognenes Skoleplaner og 1820 endnu kun Halvdelen.

Men der maatte dog tages noget Hensyn til Klagerne, selv om mange af dem skrev sig fra Fordomme eller Egennytte, og Kancelliet benyttede derfor i stort Omfang sin Bemyndigelse til at nedsætte Kravene til Skole-

gang og Lærerløn. Paa Øerne blev der som Regel kun oprettet selvstændige Skoler, men i mange af de tyndt befolkede Egne i Jylland bevarede man i alt væsentligt den tidligere Tilstand med Omgangs- og Vinterskoler. Paa sine Steder bestod den hele Forandring deri, at Omgangslæreren nu underviste i et fast lejet Lokale, og selv dette naaedes ikke overalt. I Jylland skete en almindelig Nedsættelse i Lønnen for Lærere uden Seminariedannelse, saa den fulde Løn først skulde ydes efter deres Afgang. De normerede 25 Td. Byg blev ved mange Skoler nedsat til 20 eller 15 Td., og selv i dette Beløb skete der Afkortning med den Værdi, hvortil de gamle Degneindtægter beregnedes. De stedlige Myndigheder benyttede enhver Lejlighed til at sætte Lønnen ned; nyoprettede Skoler fik saaledes altid ringere Løn end de ældre. Det var stadigt Hartkornet, som ikke maatte betynges; thi man benyttede ikke Retten til at ligne paa Formue og Lejlighed eller til at fordele en Part af de trængende Kommuners Skoleudgifter paa Amtet. I Jylland var det en Sjældenhed, selv i velstaaende Egne, at træffe Embeder med anordningsmæssig Løn. Endnu i 1846 var det kun Tilfældet med 4 pCt. af det hele Antal. Adskillige Seminarister foretrak derfor en Huslærers Stilling, og til de slettest lønnede Pladser kunde man ikke engang altid faa en ueksamineret Lærer, da han kunde tjene mere ved at tærske, siger L. Chr. Müller. Pensionen, der skulde udredes af Eftermanden med Støtte af de for hvert Amtsprovsti oprettede Hjælpekasser, var yderst ringe, baade for Lærerne og deres Enker, saa den kunde ikke i alle Tilfælde holde Nøden ude. Da Opførelsen af en Landsbyskole i disse Aar kostede 3—4,000 Rd. Navneværdi, maatte ingen ny Skole bygges, før Kancelliet havde erklæret, at Sognet havde Raad dertil. I Gennemsnit skulde der blot i hvert femte Skoledistrikt opføres en Nybygning, men 1816 var kun 7 af disse færdige. I Jylland kunde man endnu 1830 træffe Sogne uden Skolebygning, eller Skolestuer, hvor Bordene var plantede i Lergulvet.

Med Indførelse af Sommerskolegang gik det temmelig langsomt, og Mulktering for Skoleforsømmelser anvendtes kun meget uvilligt eller paa mange Steder slet ikke. Undervisningen blev ikke i ret mange Skoler ført ud over Lovens Lavmaal, for saa vidt Retskrivning regnedes med dertil. Paa sine Steder bestod det nye foreløbig nærmest i, at den tarvelige Hjemmeundervisning i en lidt fyldigere Skikkelse flyttedes over i Skolen.

I Købstæderne, af hvilke en Del havde faaet nye og ganske tidssvarende Skoleplaner før 1814, var Forholdene adskilligt bedre. Her viste sig gennemgaaende større Tilbøjelighed end paa Landet til at efterkomme Anordningens Forskrifter, især da Skolen greb mindre forstyrrende ind i Hjemmets Gerning. Det var dog en væsentlig Forringelse af det tilsigtede Maal, at slet ingen af de større Byer oprettede Realskoler. Hertil manglede der baade Lærerkræfter, Penge og Interesse hos Befolkningen. Alle Byer fik kun Borgerskoler, og disse indrettedes væsentlig som Almueskolerne paa Landet, men med daglig Halvdagsundervisning. Pigerne fik dog i Regelen Haandarbejde og Drengene Gymnastik; men den paatænkte Sløjdundervisning blev til intet. I nogle Byer blev der ved Borgerskolen oprettet en Realklasse, hvor der undervistes i Historie, Geografi, Naturhistorie, Tysk og

Tegning. Men disse Klasser benyttedes kun i beskedent Omfang, baade fordi her skulde betales Skolepenge, og fordi en Fællesskole for Børn af forskellige Samfundsklasser ikke svarede til Købstadbeboernes Ønsker. De bedre stillede Familier foretrak de private Instituter, som for en Del overtog Privatskolernes Opgave, eller ogsaa sendte de deres Børn til Byer med Latinskoler. Lærerlønnen i de fleste Købstæder var 400 Rd. for Førstelæreren og 300 Rd. for Andenlæreren. Uagtet Kancelliet erkendte, at dette var »det nødtørftigst mulige«, traf man dog ogsaa Førstelærerembeder paa 300 Rd. og Anden- og Tredielærere, som kun havde 150—200 Rd., saa det maatte indrømmes, at denne Daglejerløn var »den bitreste Armod«, naar hertil ikke kom kirkelige Indtægter ved Kordegn-, Klokker- eller Organisttjeneste. Ligesom paa Landet benyttede man sig i Købstæderne af det almindelige økonomiske Tryk til at nedsætte Lønnen, ogsaa der, hvor det ikke var strengt nødvendigt. Ligning af Skoleudgifter var fremdeles ilde set. Selv i en By som Odense, hvor fire Borgere havde deltaget med Skolekommissionen i at foretage Ligningen, maatte man — uagtet der var sket Opfordringer fra Prædikestolene, i Aviserne og ved Trommeslag — gribe til Udpantning for at faa Skoleskatten ind. Af Skolebygninger opførtes kun faa nye; man lejede Lokaler eller brugte de ældre Skoler. Inventariet var en Grad bedre end paa Landet, men dog saare tarveligt.

En følelig Mangel var det, at selv i større Byer med flere Lærere ved Skolen var denne uden Bestyrer. Skolekommissionen — hvilket her ligesom paa Landet i mange Tilfælde vilde sige Sognepræsten — havde vel Tilsyn, men ingen Bestyrelse. Man kunde dog ikke vente Blik for denne Ulempe i en Tid, hvor man uden Betænkning ophævede Amtsprovst-Institutionen, den sidste Erindring om det sagkyndige Skoletilsyn, som den store Skolekommission havde foreslaaet.

Ogsaa i K ø b e n h a v n var der mange Hindringer for det kommunale Skolevæsens Opkomst. Til de trange økonomiske Forhold, som var fælles for hele Landet, kom her de Ulykker, der siden 1795 havde ramt Hovedstaden. Og i denne kunde der ikke som i Købstæderne og paa Landet tilvejebringes Midler til Lærerlønnen ved at forene kirkelige Embeder med Lærerstillingerne. Alle Skoleudgifter maatte udredes af Kommunen og Forældrene, og mange af disse var ikke blot utilbøjelige til Pengeofre, men ogsaa uvillige til at bøje sig under Skolens Autoritet. I Skoledirektionen, som udnævntes allerede 1813, savnedes Bärens, Plum og Hjort; den første var død og de to andre udnævnte til Biskopper. De nye Provster, H. G. Clausen og F. C. Gutfeld, kunde ikke erstatte dem, ej heller Adeler, Malling og Hiorthøy, som fra Organisationskommissionen gik over i Skoledirektionen. Denne tog ikke fat paa sin Gerning med synderlig Iver; dog fremtræder Skolevæsenet fra 1815 nogenlunde organiseret, for saa vidt der var oprettet Skolekommissioner for alle Sognemenigheder eller Trossamfund. De militære Skoler beholdt deres særlige Bestyrelser.

Et optaget Mandtal over ukonfirmerede Børn viste, at en meget stor Del af de skolepligtige fik ingen Undervisning. Tage sig af dem alle formaaede man ikke; foreløbig indskrænkede man sig til dem, der var over

11 Aar. Enten oprettede man Aftenskoler for dem eller tingede dem ind hos private Skolebestyrere, men ingen tænkte paa at bygge Skoler for dem. I de 26 Aftenskoler, man fik i Gang, blev der givet Undervisning fra Kl. 5 til 8 de fem første Søgneaftener om Ugen. Inden Børnene kom i Skole, havde de om Dagen været paa Arbejde eller løbet om paa Gaden, saa Undervisningen kunde ikke bære megen Frugt. Desuden udgjorde disse Skoler intet sammenhængende Hele, men var ganske uafhængige af hverandre; enhver af dem var en Skole for sig, hvor Børn paa de forskellige Alderstrin samtidig fik Undervisning. Denne Ordning var altsaa ringere end Landsbyskolens; thi i denne var der dog to opadstigende Klasser. Selvfølgelig var den sildige Hjemgang fra Skolen om Aftenen heller ikke heldig for Børnene. Men billigt var det hele. I Regelen fik man gratis Lokale i en af de ældre offentlige Skoler. Lærerlønnen var 12 Rd. om Maaneden, og hertil kom Udgift til Lys og Brændsel. Paa denne Maade blev der sørget for 7—800 Børn. Godt halvt saa mange anbragte man hos private Skolebestyrere. Her kostede et Hold paa 25 Børn kun 15 Rd. om Maaneden. Senere naaede man til at skaffe alle Børn over 10 Aar Skolegang, men videre kom man ikke til 1820. Først med Indførelsen af indbyrdes Undervisning d. A. lykkedes det at skaffe Plads for alle Børn i Skolealderen, men udelukkende i lejede Lokaler. Under disse Omstændigheder lod ikke blot Børnenes Skolebesøg og Opførsel meget tilbage at ønske, men hverken den foreskrevne Klasseinddeling eller Undervisning gennemførtes, endsige Paabudet om Asyler og Søndagsskoler. Overhovedet blev Undervisningen i Folkeskolen hele Danmark over langt mere ensidig og snæver end oprindelig paatænkt; Haand og Øje blev tilsidesat ligesom den vækkende og almendannende Paavirkning, og i Menigmands Øjne kom det at lære Religionslektier, skrive og regne ofte til at staa som Indbegreb af hele Skolearbejdet.

Af de københavnske Lærere kom kun en mindre Del fra Seminarierne, andre havde gaaet et kortere eller længere Stykke ad den akademiske Vej og nogle blot underkastet sig en beskeden Prøve for en Skolekommission. Lønnen for Arbejdet skulde heller ikke drage dygtige Kræfter til Skolen; den var 360 Rd. aarlig for 36 Timer om Ugen.

En hel Del bedre stod det sig med Undervisningsforholdene i Fattig- og Kirkeskolerne ligesom i Søetatens og Garnisonsskolerne. Ogsaa de forskellige Menighedsskoler stod over de kommunale.

En anden Hovedaarsag til Skolevæsenets slette Tilstand i København var Direktionens Mangel paa Sagkundskab, Energi og fornøden Autoritet. Kancelliet blandede sig i alle Spørgsmaal af Betydning og gjorde Direktionen umyndig. Oprindelig bestod Direktionen af 5 Medlemmer: Overpræsidenten, et Medlem af Magistraten, et af Fattigdirektionen og Stadens to Provster, hvortil først senere kom to Borgerrepræsentanter. Alle havde de anden Gerning at varetage, saa at Skolevæsenet blev dem en Bisag, og det var kun tilfældigt, om nogen af dem havde særlig pædagogisk Indsigt. Ansættelsen af en administrerende Direktør blev derfor et Fremskridt af stor Betydning.

I hele Danmark var Gennemførelsen af Skolelovene altsaa højst mangelfuld i de første Aar som Følge af de ugunstige Tidsforhold. Først efter 1830

begynder for Alvor en Forandring til det bedre. At der desuagtet blev udrettet et godt og trofast Arbejde i mange Skoler, skyldtes Lærernes Nidkærhed og den Pligttroskab, Rationalismen vidste at fremkalde, i Forening med den voksende Forstaaelse af Skolens Betydning hos en Del af Hjemmene.

Foreløbig kom man ikke meget videre ved Skoleordningen af 1814 end tilsigtet ved Christian den Sjettes Forordning, dog med den væsentlige Forskel, at man nu virkeliggjorde, hvad der dengang blot stod paa Papiret. Undervisningspligten var allerede udtalt 1739, men først nu blev den gennemført. Forkortelse af Skolevejen og Opførelse af nye Skolehuse gjorde det muligt for alle Børn at søge Skolen. Denne bevarede sin kristelige Karakter, men ophørte at være en ren Kirkeskole. Den blev et Samfundsanliggende, hvis Natur fremgik deraf, at Skoleudgifterne skulde tilvejebringes ved almindelig Ligning paa Landets Borgere, og at disse som Medlemmer af den lokale Skolebestyrelse fik Lejlighed til at indvirke paa Skolens Gang. Endelig skete der det store Fremskridt, at ved Oprettelse af Seminarier blev det fastslaaet, at til Lærergerning kræves Læreruddannelse. Til Undervisning og Disciplin stilledes helt nye Krav, og der skabtes en pædagogisk Bevidsthed, som med Tiden voksede sig stærk nok til at bære en videre Udvikling. Og da viste det sig, at hvor der var Interesse for Skolen og Vilje til at bringe Ofre for den, kunde man meget vel faa en god Skole paa Grundlag af de gamle Love; thi indenfor deres Rammer var der rigelig Plads til Udvikling efter Tidens Behov.

Paa Skolelovgivningens Omraade var vi vidt fremme 1814 i Sammenligning med andre Lande. Norge kom først saa langt 1827, Sverrig ikke før 1842. Selv de fleste tyske Stater stod dengang tilbage for os, ikke at tale om Vest- og Sydeuropa. Trods deres Mangler blev vore Skolelove beundrede udenfor Danmark. En saa anset Skolemand som Amerikaneren Henry Barnard udtaler sig meget rosende om deres Alsidighed og Omsigt og det sunde Blik paa Skolens Opgave, der præger dem. Vel blev vor Skole for længe og for stærkt bundet til Traditionerne fra hin Tid og derved hæmmet i sin Udvikling, men selve den store Skolereform ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede staar dog fremdeles som et af de smukkeste Vidnesbyrd om Oplysningstidens humane Interesser, og Aaret 1814 er og bliver Mærkeaaret fremfor alle andre i den danske Folkeskoles Historie.